

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan
Kurs: Socialt arbete med inriktning mot
Kulturmöten och integration
VT 2001

BOSNISKA KVINNOR

**– En studie om åtta bosniska kvinnor på den svenska
arbetsmarknaden**

Författare: Amela Covrk
Sanela Atajic

Handledare: Agneta Hedblom

Abstract

This essay deals with eight women, who all left their native country Bosnia because of the war. Before the flight, each individual is a human being with a role and a place in the structure of society. After the flight, she suddenly finds herself in an unknown community, after having lost her land, her culture, family, friends and identity.

The purpose of this essay was to try to give a backdrop of the Bosnian woman's situation in the Swedish labour market from a theoretical point of view and through interviews from the immigrant woman's own perspective.

Our questions revolved around how Bosnian women experience the Swedish labour market and which views they have on it. Which possibilities and problems do they feel that they, as women and as immigrants, face?

We started with a short narrative on the women's background, i.e. age, education in their native country, religion etc.

Since we believe that the values that we are given under our early years controls our actions later in life, we asked our interviewees which values concerning education and labour they carry with them from their upbringing.

We worked in a qualitative method, and performed eight deep interviews. We chose this method because it notices and focuses on ambiguous empiricism. It also pays greater attention to the studied subject's perspective than the quantitative methods.

The results from the interviews were presented thematically, as description and discussion.

<u>FÖRORD</u>	3
<u>1. INLEDNING</u>	4
<u>1.1 PROBLEMFÖRMULERING</u>	5
<u>1.2 SYFTET</u>	8
<u>1.3 METOD</u>	8
<u>1.4 URVAL OCH KONTAKT</u>	11
<u>1.5 INTERVJUMETOD</u>	11
<u>1.6 ETISKA ÖVERVÄGANDEN</u>	13
<u>1.7 FORTSATT FRAMSTÄLLNING</u>	13
<u>2. TEORIANKNYTNING</u>	15
<u>2.1 KULTURELL IDENTITET</u>	15
<u>2.2 SOCIAL IDENTITET</u>	16
<u>2.3 ROLLIDENTITET</u>	17
<u>2.4 ETT ARBETSPSYKOLOGISKT SPÄNNINGSBEGREPP</u>	17
<u>2.5 VEM ÄR INVANDRARE</u>	18
<u>3. BAKGRUND</u>	20
<u>3.1 INVANDRING</u>	21
<u>3.2 INVANDRARBEFOLKNINGEN</u>	21
<u>3.2.1 Sysselsättning</u>	22
<u>3.2.2 Yrke, näringsgren</u>	23
<u>3.3 BOSNIER</u>	25
<u>3.3.1 Historisk bakgrund</u>	25
<u>3.3.2 Milletsystemet</u>	25
<u>3.3.3 Bosnier i Sverige</u>	27
<u>4. PRESENTATION AV INTERVJUMATERIAL</u>	27
<u>4.1 INTERVJUPERSONERNA</u>	27
<u>4.2 INTERVJUSITUATIONERNA</u>	30
<u>4.3 INTERVJUMATERIAL</u>	31
<u>4.3.1 Utbildning och yrkesbakgrund i hemlandet</u>	32
<u>4.3.2 Arbetsmarknaden i Sverige</u>	33
<u>4.3.3 Att söka arbete i Sverige</u>	34
<u>4.3.4 Arbetsförmedlingen (AF)</u>	35
<u>4.3.5 Arbetslösheten</u>	36
<u>4.3.5.1 Ekonomi</u>	36
<u>4.3.5.2 Vikten av ett arbete</u>	37
<u>4.3.5.3 Socialt stöd under arbetslösheten</u>	38
<u>4.3.5.4 Det positiva/negativa med arbetslösheten</u>	39
<u>4.3.6 Sverige och Svenskar (hur upplever du Sverige och Svenskar)</u>	39
<u>4.3.7 Saknaden av familjen och hemlandet</u>	40
<u>4.3.8 Upplevd diskriminering och främlingsfientlighet</u>	40
<u>4.3.9 Framtidsvisioner</u>	41
<u>5. ANALYS</u>	42
<u>5.1 KULTURELL IDENTITET</u>	42
<u>5.2 SOCIAL IDENTITET</u>	44
<u>5.3 ROLLIDENTITET OCH DET ARBETSPSYKOLOGISKA SPÄNNINGSBEGREPPET</u>	46
<u>5.4 SAMMANFATTNING AV ANALYSEN</u>	47
<u>6. SLUTDISKUSSION</u>	48
<u>7. LITTERATURFÖRTECKNING</u>	50
<u>INTERVJUFRÅGOR</u>	51

Förord

Vi vill börja med att framföra ett stort tack till våra intervjupersoner, Alma, Besima, Denisa, Enesa, Fatima, Jasmina, Sabina och Zehra. Vi är mycket tacksamma över att Ni ville medverka i vår uppsats genom att Ni bl.a. tog Er tid samt delade med Er av Era upplevelser av Er situation på den svenska arbetsmarknaden.

Vidare vill vi framföra ett stort tack till Henke som hjälpt oss med översättningen från svenska till engelska av abstrakt kapitlet.

Vi vill även utnyttja förorden till att tacka alla i vår omgivning som under uppsatsens gång stöttat samt uppmuntrat oss när det har behövts som mest.

Sist, men inte minst, vill vi tacka vår handledare Agneta Hedblom som varit till stor hjälp i genomförandet av denna uppsats.

Sanela Atajic
Amela Covrk
Maj 2001

1. Inledning

Ett krig med folkmord, massaker, våldtäkter och fördrivning av människor från deras bosättningsområden hade börjat i början av 1990-talet i förre detta Jugoslavien. Allt detta resulterade i en omfattande flyktingutvandring som även nått Sverige.

Sverige har under 1990-talet tagit emot ett stort antal flyktingar från forna Jugoslavien. De flesta av dem är från Bosnien och Hercegovina. Vi tillhör också den gruppen.

Att lämna sitt hemland och komma till ett nytt främmande land kan kanske vara spännande och ses som en positiv upplevelse. Samtidigt kan det vara mycket påfrestande och skrämmande att uppleva en ny kultur och ett nytt samhälle och försöka anpassa sig till det. Det finns många aspekter kring invandring och invandrarnas situation i Sverige. I den här uppsatsen försöker vi beskriva hur situationen kan se ut för bosniska kvinnor på arbetsmarknaden och hur de upplever arbetslösheten.

Då kvinnorna tvingades fly från sitt land förändrades deras liv dramatiskt. De fick hastigt skiljas från familj och vänner utan att veta om de någonsin kommer att ses igen. De lämnade sin stad som de växte upp i, med alla dessa dofter och smaker som är bekanta. De lämnade det samhället de kunde orientera sig i och som de kände till. De lämnade det språk de delade med sin omgivning.

De kom till ett nytt och främmande land och skulle lära sig att förstå och prata ett nytt språk, lära känna den nya kulturen, sätten att uttrycka sig på och sätten att vara. Det gäller att hitta något meningsfullt att göra i den nya tillvaron och dessutom orka sörja allt som har gått förlorat. Utifrån ingenting skall de klara av och försöka skapa sig ett nytt liv.

En anledning till att vi valde just detta ämne är att vi anser att arbetslösheten i Sverige är ett stort problem. Vi var nyfikna på hur bosniska kvinnor själva ser på sin situation.

Studien bygger på åtta djupintervjuer med bosniska kvinnor som flytt från hemlandet i början av 1990-talet.

1.1 Problemformulering

Målet för den svenska invandrings- och integrationspolitiken vad gäller arbetsmarknaden är att alla individer skall ha samma möjligheter till arbete och försörjning. Om målet vore uppfyllt skulle det inte finnas några skillnader i sysselsättning, arbetslöshet och löner, som beror på att individen har utländskt ursprung. Att så inte är fallet framgår av offentlig statistik och av ett flertal studier på området. Det förefaller även som om verkligheten alltmer avlägsnat sig från det uppsatta målet i och med att arbetsmarknadssituationen för personer med utländskt ursprung försämrats sedan mitten av 1970-talet. Denna försämrade arbetsmarknadssituation gäller löner, sysselsättning och arbetslöshet för individer som är födda utomlands i jämförelse med dem som är födda i Sverige (M. Arai 1999).

Idag har Sverige kommit en bra bit på väg när det gäller att ge kvinnor lika rättigheter och möjligheter som män. Jämförande statistik om kvinnors och mäns makt, politiska och ekonomiska inflytande och lönelägen visar dock att arbetet för jämställdhet måste fortsättas. Rätten att välja utbildning och arbete, inneha ekonomiska tillgångar, äga och ärva fast egendom, och att förvänta sig likartad behandling vare sig man är gift eller ogift, är alltjämt rättigheter som kvinnor runt om i världen kämpar för. Många av de kvinnor som diskrimineras eller kränks tillhör redan marginaliserade grupper p.g.a. sociala, ekonomiska, etniska eller fysiska faktorer. Omständigheterna har kanske tvingat dem på flykt från sina hem, de tillhör ursprungs- eller minoritetsgrupper (P. Bolin 1993) menar att orsakerna till könsdiskrimineringen kan vara många. Ofta har de sin grund i fördomsfulla och förlegade uppfattningar om könstillhörigheter. De baserar sig ofta på traditioner och synsätt som går långt tillbaka i tiden, då kvinnor och män innehade olika rättigheter och spelade olika roller i hem och samhälle (ibid sid. 7).

I regeringens skrivelse "Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik" (1997/98:89) beskrivs Sveriges ståndpunkter i arbetet för att främja de mänskliga rättigheterna. Skyddet mot diskriminering är en av hörstenarna i detta arbete och Sverige verkar aktivt för alla människors rätt till alla rättigheter oavsett kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt. Ingen får diskrimineras eller hindras från att utnyttja sina rättigheter (ibid sid. 40).

" Sveriges mål är att all verksamhet, nationell såväl som internationell, ska utgå från både kvinnors och mäns behov. Alla människor, oberoende av kön, ska på lika basis åtnjuta de mänskliga rättigheterna. Kvinnor och män ska ses som fullvärdiga aktörer och medborgare. Genomförandet av

samhällen som är byggda på ett sådant synsätt är tillgång för oss alla (ibid. sid. 41-42).

W. Knocke (Bang nr 1, 1997) menar att invandrarkvinnor inte sitter passiviserade, om de själva får välja. Statistiken visar att de invandrade kvinnornas deltagande på arbetsmarknaden, under hela efterkrigsperioden, till början på 1980-talet, varit högt, faktiskt högre än för de svenska kvinnorna.

År 1946 tillsatte regeringen *Beredningen för utländsk arbetskraft*. Till den expanderade industrisektorn efterfrågades visserligen i första hand män fast även kvinnorna kom. Andelar av de utländska kvinnorna på arbetsmarknaden var högre än de svenska kvinnorna. År 1950 var de så många som 48,4 procent mot 23,2 av svenskorna. Till viss del förklaras de invandrade kvinnornas höga andelar på arbetsmarknaden av att de i större utsträckning än de svenska kvinnorna tillhörde de arbetsföra åldersgrupperna. De var yngre än den svenska kvinnliga befolkningen. En annan sak som kan utläsas ur statistiken är att kvinnorna ville arbeta och att det fanns arbetsuppgifter för dem. Och samtidigt som de fanns, var det som om de inte funnes. De var osynliga – de är i stor utsträckning fortfarande osynliga. Deras röster hördes inte – deras röster når oss fortfarande inte. W. Knocke letade efter förklaringar till detta ”magiska trick” som lät alla dessa kvinnor försvinna i osynlighet. Hon konstaterade att den offentliga debatten i riksdagen, i facket, i statens offentliga utredningar bortsåg från kvinnorna. Vid en genomgång av alla de större riksdagsdebatterna kring invandringen mellan 1946 och 1972 fann hon att kvinnorna nämns för första gången år 1946 som kvarvarande familjemedlemmar i hemländerna. ”Vad jag sålunda fann var tystnad och ett maktutövningens kraftfulla instrument – osynliggörandet” (ibid 1997).

Vidare tar Knocke upp i sin artikel i Bang att då invandrarkvinnorna började dyka upp i utredningar, var de i huvudsak presenterade som stackars, hjälplösa invandrarkvinnor, som levde isolerade i sina hem, bundna av sin traditionella kvinnoroll och kontrollerade av sina män. Hon hänvisar till ett exempel (SOU 1979:89)

”Kulturkollisionen mellan invandrarkvinnornas uppfostran och bakgrund och det svenska samhällets normer och värderingar gör det sålunda mycket svårt för henne att fungera som maka och mor. Samtidigt som hon är bunden av sin egen tradition och kvinnoroll skall hon möta de nya krav på förändringar som hennes barn för in genom skol- och kamratvärlden. Dessutom har hon krav från sin man på den traditionella kvinnorollens beständighet”. Knocke menar att denna representation av ”invandrarkvinna” faller på sin egen orimlighet. Man har förvandlad verkliga, levande kvinnor till objektifierade abstraktioner. Man har blundat för den mångfald kvinnorna representerar i ursprung,

erfarenheter, utbildning, norm- och värdesystem, för att sedan skapa generaliserade bilder av icke-verifierade, postulerade sanningar om ”invandrarkvinnan”.

Invandrarkvinnornas främsta jobb över alla år har varit städning. Den svenska sjukvården hade inte klarat av sina personalbehov om inte invandrarkvinnor hade gått in som vårdbiträde, undersköterskor, köksbiträden eller städerskor. Invandrarkvinnor har även varit överrepresenterade i industriarbete, vid fabrikernas löpande band, i paketeringen och i andra monotona maskinstyrda arbeten. Deras bidrag i uppbyggnaden av den svenska välfärden betalades med låga kvinnolöner. Själva har de betalat med sina kroppar, med sin hälsa (Knocke 1997).

Visst har invandrarkvinnor funnits på arbetsmarknaden och i arbetskraften men idag är en högre andel registrerade som arbetslösa/arbetssökande. Många har drabbats av nedskärningar. De har blivit utslagna genom arbetsskador eller ersätta av maskiner. Högkonjunkturåret 1988 var deras relativa arbetslöshet 0,8 procent; 1991 hade den stigit till 8,1 och nådde 1992 så mycket som 12,0 procent.

Invandrarkvinnor som kommit precis efter högkonjunkturen har haft svårt med att ens få in en fot in på arbetsmarknaden, än mindre fotfäste. En god utbildningsbakgrund är inte till någon hjälp. Utredningar har visat att inte ens flera år av svenskstudier och kompletteringar av utbildningar ger bättre chanser till jobb (ibid).

Invandrarkvinnorna själva saknar makt, inflytande och därmed valmöjligheter. De är maktlösa – inte hjälplösa – inför den mur av stereotyper, negativa bilder, fördomar och förtiganden som omger dem och som hindrar dem från att själva placera sig i samhället och förbättra sina positioner och framtidsutsikter på arbetsmarknaden (ibid).

Våra frågeställningar kretsar kring hur kvinnor från Bosnien upplever den svenska arbetsmarknaden och hur de ser på arbetsmarknaden. Vilka möjligheter och problem anser de själva att de som kvinnor och som invandrare konfronteras med?

Vi vill inleda med att få en kort berättelse om kvinnornas bakgrund dvs. ålder, utbildning i hemlandet, religion, etc. Eftersom vi tror att våra värderingar som vi får under uppväxten styr våra handlingar i det vuxna livet vill vi därför fråga våra intervjupersoner vilka värderingar runt utbildning och arbete de har fått med sig under sitt uppväxt. I och med att vi har tänkt oss att träffa både de som blivit integrerade och de som inte är det vill vi veta hur de själva ser på sin situation. Till våra

intervjupersoner som är arbetsintegrerade vill vi även ställa frågor kring hur de fått arbete dvs. om de sökt själva, blivit rekommenderade av bekanta, efter en praktik eller liknande.

1.2 Syftet

Syftet med denna uppsats är att försöka ge en bakgrundsbild av den bosniska kvinnans situation på den svenska arbetsmarknaden, ur en teoretisk synvinkel, samt genom intervjuer, ur invandrarkvinnornas egna perspektiv.

Vi tror att det kan finnas olika förklaringar till varför vissa invandrarkvinnor kommer lättare in på den svenska arbetsmarknaden medan andra förblir utanför den. Därför vill vi ta fram något om deras uppväxt och tid i hemlandet, bl.a. om möjligheter och hinder till skolgång och utbildning. Vad hade kvinnorna med sig för livs- och arbetserfarenheter från hemlandet? Vad betyder dessa erfarenheter för deras liv i Sverige?

Arbetet skall byggas på kunskap om kvinnornas situation i det svenska samhället, samt på deras egna erfarenheter och upplevelser.

Ambitionen har varit att ta fram materialet i nära samverkan med kvinnor från denna grupp.

1.3 Metod

Här nedan tar vi upp den metod vi använt oss av vid skapandet av denna uppsats samt redogör för hur analys samt transkribering av intervjuer gått till.

Vi har i vårt uppsatsarbete arbetat med den kvalitativa metoden och utfört åtta djupintervjuer. Vi valde att använda oss av denna metod för att den beaktar och fokuserar sig på en mångtydig empiri, samt att den i högre grad än den kvantitativa metoden utgår från studieobjektens perspektiv (Alvesson & Sköldbäck 1994, sid.10). Vi har försökt att utföra det Alvesson och Sköldbäck kallar reflekterande empirisk forskning, vilket kännetecknas genom två grundbegrepp: tolkning och reflektion.

”Empirisk forskning präglad av reflektion utgår från en skepsis mot vad som vid en ytlig anblick framstår som oproblematiska avspieglingar av hur verkligheten fungerar, samtidigt som man vidmakthåller tron på att studiet av lämpliga (genomtänkta) utsnitt av denna verklighet kan ge viktigt

underlag till en kunskapsbildning som öppnar snarare än sluter, ger möjligheter till förståelse snarare än fastställer "sanningar" (ibid sid. 12).

Det författarna Alvesson och Skölberg påpekar vara viktigt för tolkningen, är att man noga beaktar de teoretiska antagandena, språket och förståelsens betydelse, vilka ligger till grund för tolkningen. Själva tolkningen hamnar alltså i centrum för forskningsarbetet. Den reflekterande delen av arbetet syftar på att man fokuserar sig på forskarens roll och person, forskarsamhället i helhet, kulturella och intellektuella traditioner, samt språkets och berättandets betydelse i forskningssammanhang. Reflektionen blir på detta sätt en tolkning av tolkningen.

Den metod som vi använt oss utav i denna uppsats grundar sig framförallt på hermeneutiken, men även vissa delar av grounded theory. Grounded theory har vi använt oss på det sätt att vi inte hade några färdiga hypoteser eller teorier, vi velat pröva, utan har relativt förutsättningslöst gått ut och gjort våra intervjuer. Vi har arbetat induktivt, dvs. inte haft en färdig teori innan vi började vårt insamlade av material utan utgått från den praktiska verkligheten.

Det kan verka något motsägelsefullt att arbeta både utifrån grounded theory och hermeneutiken eftersom en grundtanke inom hermeneutiken är att man alltid förstår något mot bakgrund av vissa förutsättningar (ibid sid. 183). Men vi har dock försökt att sammanfoga dessa båda inriktningar genom att försöka vara medvetna om den förståelse och de fördomar vi hade innan vi började vår materialinsamlande.

Vi tror att det är näst intill omöjligt att undersöka ett ämne, utan att ha någon som helst förutfattade mening eller åsikt om ämnet i fråga. Vi anser att det vara av stor vikt, att vara medveten om det som Karl R Popper påpekar, nämligen att man aldrig gör en observation helt teorilös utan värderingar, enligt Gilje & Grimen 1992. Man bör vara medveten om att man kanske klassar vissa fenomen man studerar utifrån en viss synpunkt t.ex. sina egna intressen. Observationen kan då som Popper uttrycker det bli "färgad" beroende på att man fokuserar sig mer på eller letar efter något som finns i teorin. Det kan bli som en självuppfyllande profetia, dvs. att man ser de saker man vill och förväntar sig se, (ibid sid. 88). Vi har dock försökt beakta och reflektera kring varför vi tolkar vissa fenomen på ett visst sätt och varit medvetna om våra egna roller i sammanhanget.

Tolkning av materialet har varit en stor del av vårt arbete och vi har under processens gång, samt under intervjuerna, haft det som kallas barmhärtighetsprincipen i baktankarna.

Barmhärtighetsprincipen kan sammanfattas i två punkter:

** När vi skall försöka förstå vad en person menar med det han säger eller skriver, eller vad han gör när han gör när han handlar på ett visst sätt, eller vad som är poängen med det han säger, skriver eller gör, ja då måste vi utgå ifrån att han är förnuftig.*

** När vi tolkar en persons handlingar eller yttranden måste vi tolka dem så att personen framstår som så förnuftig som möjligt. Endast om detta inte är möjligt kan vi dra slutsatsen att han inte tänker och handlar förnuftigt. (ibid sid. 239).*

Barmhärtighetsprincipen har för oss varit viktig för att verkligen kunna sätta oss in i våra intervjupersoners situation. För att kunna förstå vad det är personen menar, måste vi anta att det är en förnuftig och rationell person vi talar med. Det är även av moraliska skäl som barmhärtighetsprincipen tilltalar oss. Utav respekt mot andra människor anser vi att man bör utgå från att de är förnuftiga. Under vårt arbete har kulturella och sociala skillnader, mellan oss och våra intervjupersoner, blivit påtagliga. Det har varit av stor vikt för oss att ta deras åsikter på allvar. Vi har genom barmhärtighetsprincipen försökt se dessa kvinnors tankar och åsikter som förnuftiga och rationella, även i de situationer vi själva inte kan förstå eller sympatisera med dem.

Något annat som vi anser är viktigt är den som kallas subjektivitetsprincipen och som vi kan tycka oss kunna dra paralleller till den dubbla hermeneutiken och Geertz' nära och långt ifrån begrepp. Subjektivitetsprincipen enligt Gilje och Grimen innebär att beteende måste studeras och beskrivas med hjälp av begrepp som tillhör den handlandes definition av situationen och inte bara med hjälp av begrepp som samhällsforskaren använder sig av (ibid sid. 205). Vi har under vårt arbete med uppsatsen försökt att finna en gyllene medelväg. Vår intention har varit att försöka använda oss av dels de begrepp som intervjupersonerna använder i sin beskrivning av sin situation och dels begrepp som tillhör ett mera samhällsteoretiskt språk.

Vi har försökt att integrera studieobjektens verklighet med vår egen. Det har varit viktigt för oss att verkligen låta dessa åtta kvinnor komma till tals och att fokusera oss helt och hållet på deras livsberättelser. Under intervjuerna har vi varit medvetna om att det vi pratar om bara är en del i deras liv, man bör se till hela kontexten för att riktigt kunna förstå.

För att kunna sätta sig in i intervjupersonernas verklighet är inte bara förståelsen och kontexten viktigt utan också den empatiska förmågan. För att ta del av intervjupersonernas sociala värld har vi försökt att leva oss in i eller känna in i deras situation. Genom att komplettera denna empati med egen kunskap kan det bli möjligt för uttolkaren att förstå aktören bättre än vad hon/han själv gjort (Alvesson

& Sköldberg 1994, sid. 117). Risken med detta kan dock vara att så som Betti skriver, att man lägger en alltför stor tonvikt vid förförståelse och givna referensramar så att objektet så att säga försvinner och suggs upp i subjektet. Vi har försökt att utgå från Bettis första kanon om objektets hermeneutiska autonomi, som enligt Alvesson och Sköldberg handlar om att det som skall förstås måste förstås utifrån sig själv, utifrån sina egna standarders och kriterier (ibid sid. 120).

1.4 Urval och kontakt

I början av vårt arbete bestämde vi oss för att våra intervjupersoner skulle vara bosniska kvinnor som kommit till Sverige som flyktingar, i början av 1990-talet.

Att få kontakt med bosniska kvinnor var inte så svårt. Vi använde oss av strategiska urval i den mån då vi utnyttjade *snöbollseffekten* som urvalsmetod: Från en informant får man namnet på andra informanter som det kan vara lämpligt att intervjua. (K. Halvorsen 1992).

Första kontakten med intervjupersoner skedde per telefon. Då vi förklarade våra ambitioner blev bemötandet i andra ändan luren positivt. Vi förklarade vad syftet med vårt arbete var samt varför vi ville att de skulle ställa upp som intervjupersoner. Vi sa även att deras medverkan i intervjun skulle vara helt anonym.

För att göra det så enkelt som möjligt fick våra intervjupersoner bestämma själva tid, plats och dag när vi skulle träffas för intervjun. Vi var väldigt tacksamma att de tog sig tid och att de ville berätta för oss om sin situation. Kvinnorna verkade vara positivt inställda till intervjun och det kändes som att de verkligen ville berätta. Kvinnorna vi intervjuade talade bra svenska men under intervjuerna valde vi att använda oss av bosniska för att de skulle känna sig mer avslappnade och för att de skulle kunna uttrycka sig lättare utan att behöva tänka på om de använde rätt ord för att uttrycka sina känslor eller liknande.

1.5 Intervjumetod

Vi har under våra intervjusituationer försökt få situationen så informell som möjligt och att mera inrikta oss på att få det till ett samtal snarare än en intervju. Vi hade som grund en strukturerad intervjuguide bestående av ett antal frågor indelade i olika teman. De olika temana var "Personligt bakgrund", "Utbildning och yrkesbakgrund i hemlandet", "Arbetsmarknaden i Sverige", "Att söka arbete", "Arbetsförmedlingen", "Arbetslösheten", "Saknaden av familjen och hemlandet", "Upplevd

diskriminering och främlingsfientlighet" och slutligen "Framtidsvisioner". Vi hade inte för avsikt att följa denna guide till punkt och pricka utan att mera använda den som en checklista för att inte glömma av att ställa en viktig fråga p.g.a. att det fanns så många frågor vi ville ha svar på. Men målet var samtidigt att våra informanter skulle tala så fritt som möjligt inom de olika ämnesområdena. Vi var ganska osäkra på hur mycket de ville eller kunde prata om sin situation därför kändes det skönt med intervjuguiden som en säkerhet.

Vi har försökt utöva det Christensen och Hvidtfeldt kallar solidariska intervjuer som definieras så här: *"Vi uppfattar det som en kombination av omsorg i vid bemärkelse och respekt för den människa vi pratar med. Det ska finnas utrymme för kvinnan som vi intervjuar. Hon ska få tid att fördjupa sig i vad hon egentligen tror, tänker och anser. Hon ska ge en bild av den värld som intervjun behandlar. Vi ska träda in i hennes värld och förstå dess logiska konstruktion inifrån"* (Davies & Esseveld 1989, sid.24).

I en solidarisk intervju låter man den intervjuades logik och tankesätt styra samtalet. Man låter intervjupersonens associationer styra dialogen även om forskaren kan styra samtalet så är det den intervjuades logik som bör stå i centrum. Detta innebär att samtalsämnen under intervjuerna aldrig kommer i samma ordning eller får samma omfattning, enligt Davies & Esseveld 1989. Vårt ideal har varit att låta de kvinnor vi intervjuat få utveckla sina tankar och åsikter med så lite inblandning från oss som möjligt. Vi har även försökt att skapa avslappnad stämning och få situationen att likna ett vardagssamtal.

Våra intervjuer har börjat på ungefär samma sätt. Vi har ställt liknande inledningsfrågor men sedan har intervjupersonen varierat mycket. En del av intervjupersonerna har talat fritt och fört en monolog under flera timmar, vi har bara behövt ställa några enstaka följdfrågor. Om det har varit några områden som de inte har berört har vi försökt styra in samtalet på det. Andra har haft svårare att tala om sin situation och vi har då försökt att uppmuntra och stödja personerna i fråga för att de inte ska känna sig obekväma under intervjusituationer. Detta kallas *probes* och handlar om hur man som forskare förhåller sig till bl.a. pausen och hur man uppmuntrar sin intervjuperson (Andersson 1985, sid. 137). Probes innebär också att man t.ex. ber om en utveckling av ett svar, eller ber om ett klagande ifall intervjupersonen lämnar ett tvetydigt svar samt att man ibland upprepar frågorna eller upprepar det intervjupersonen svarat på i en tidigare fråga för att komma vidare i intervjun.

Vi har vid en del tillfällen varit tvungna att mera utgå från vår intervjuguide än i de fall då intervjupersonerna varit mer pratsamma och talat mer obehindrat. Detta innebär att intervjupersonerna

i stort sätt har besvarat samma frågor från intervjuguiden men svaren har inte kommit i samma ordning eller fått lika mycket utrymme i varje intervju.

Vi har även vid flera tillfällen under intervjuerna använt oss av Anderssons probes om klargörande (ibid). Detta p.g.a. att vi inte riktigt förstod vad intervjupersonen menade. Vi har vid varje intervju varit noga med att förklara vad intervjun kommer att användas till, bitt om lov att få spela in intervjun på band och utlovat intervjupersonernas anonymitet. Därför är deras namn ändrade i uppsatsen.

1.6 Etiska överväganden

Våra intervjupersoners medverkan i uppsatsen grundar sig på frivillig basis då samtliga medverkande givit sitt godkännande. Under material insamlingen har vi garanterat intervjupersonernas anonymitet samt behandlat materialet konfidentiellt. Det innebär att vår redovisning av materialet aldrig skulle avslöja deras verkliga identitet.

Medvetandet om samtalets möjliga konsekvenser hade vi under intervjuarbetets gång. Eftersom vi bl.a. pratade om våra respondenternas bakgrund samt orsak till att dem kom till Sverige var vi medvetna om att de kanske kunde reagera på olika sätt beroende på vad dem hade i bagaget.

Att vi själva kommer från Bosnien och delar en del erfarenheter samt upplevelser med respondenterna ser vi inte som någon hinder utan som tillgång. Vi anser att vår bakgrund inte har hindrat oss att håller distansen.

1.7 Fortsatt framställning

Uppsatsen är uppdelad på så vis att efter detta inledande kapitel redogörs för uppsatsens problemformulering samt syfte. Därefter följer metodkapitlet där vi har belyst den kvalitativa metoden. Vidare beskriver vi vårt urval samt hur vi tagit kontakt med våra intervjupersoner. Under samma kapitel presenterar vi även metod som vi använt oss av i våra intervjuer.

I metodkapitlet presenteras våra intervjupersoner samt varje intervjusituation. Denna presentation har vi valt att göra för att läsaren skall kunna få en så bred bild som möjligt av de som medverkade i våra intervjuer.

Nästa kapitel tar upp bakgrund samt de teorier vi har arbetat med, vilka sedan knyts an till analysen.

Efter detta redovisas intervjumaterialet efter olika teman som vi utgått ifrån i våra intervjuer. Materialet framställs genom citat samt sammanfattningar av kvinnornas berättande. I och med att vi intervjuat alla våra medverkande på bosniska har vi mycket noga översatt det vi citerar.

I analyskapitlet gör vi en tolkning av vårt material och knyter sedan samman detta med de teorier som vi använt oss av i tidigare teorikapitel. Avslutningsvis tar vi upp lite tankar och åsikter kring uppsatsen i slutdiskussionskapitlet.

2. Teorianknytning

När vi började vårt arbete med denna uppsats hade vi inga direkta teoretiska utgångspunkter eller hypoteser att arbeta utifrån, utan insamlingen av information kom att styras av andra, mer praktiska utgångspunkter. Vi visste att det ämne som vi ville behandla skulle röra invandrarkvinnor och arbetslöshet, men vad vi skulle finna eller i vilken riktning uppsatsen skulle gå hade vi ingen särskilt klar uppfattning om. Under arbetets gång har det visat sig att begreppet identitet och olika aspekter av identitet är relevant för vår uppsats.

De teorier om identitet som vi använder oss av i vårt analyskapitel handlar om kulturell identitet, social identitet och rollidentitet och hur dessa identiteter påverkas av arbetslösheten och hur arbetslösheten i sin tur påverkar kvinnornas syn på sig själva. Vi tar även upp arbetspsykologiskt spänningsbegrepp för att belysa vikten av ett arbete för individen. Vi gör i detta kapitel en kortfattad redogörelse för vad dessa teorier handlar om och knyter sedan i analyskapitlet samman dessa med vårt intervjumaterial.

2.1 Kulturell identitet

Kulturell identitet kan definieras som de yttre aktiviteter ett givet samhälles värdesystem manifesteras i. Sådana yttre aktiviteter kan t.ex. vara sedvänjor, ritualer, språk, materiella ting, danser mm. Det handlar om saker människor kan uppfatta med sina sinnen. Detta har stor betydelse för den aspekt av identiteten som handlar om igenkännande. Den kulturella identiteten kan knytas an till Erik H Eriksson identitetsbegrepp där kärnan är kontinuitet, enligt Svanberg & Runblom 1988 s.155. Upplevelsen av att vara "densamma som igår" är i grunden en upplevelse av kontinuitet. Detta ger individen en känsla av selfsameness, vilket innebär att man känner igen tidigare versioner av sig själv och tidigare personliga förebilder i sig själv. Känslan av att vara kontinuerlig, dvs. att vara enhetlig genom skilda tidsepoker i livet är kopplad till minnen. De minnen en individ har och uppfattat som sina egna bildar en central del i den vuxens identitetskänsla. Det handlar om att vara ett med minnena (Svanberg & Runblom1988).

Yttre faktorer i miljön fungerar också som objekt för igenkännande t.ex. landskap, hus eller andra visuella intryck. Även sinnesintryck t.ex. lukter, ljud, smaker mm som en individ har upplevt är viktigt för den kulturella identiteten. När individen förlorar den omgivning man är van att uppleva förlorar man också en del av sig själv och en del av den sinnliga värld man varit bunden till. Känslan av helhet,

vilken är central i identitetsupplevelsen, försvinner. När individen hamnar i en helt ny miljö kan saknaden av igenkännande faktorer i den gamla omgivningen kännas som en identitetsförlust. Denna förlust kan då medföra att individen upplever det som att man mist sin kulturella identitet.

Den kulturella identiteten kan även påverka individens socialisationsprocess. Ålund belyser hur migrationsprocessen kan förändra individens uppfattning om sig själv (Statens ungdomsråds tidskrift 1985 nr 2 sid 26). De förklarar denna process med hjälp av socialisationsbegreppet och skiljer mellan tre faser. I den första fasen sker en förstärkt socialisation dvs. den kulturella identitet som formats i ursprungslandet förstärks vid det första mötet med det nya samhället. Det "osynliga arvet" t.ex. händelser och erfarenheter i hemlandet blir "synligt" och man slår vakt om sin ursprungliga identitet. Den andra fasen kallas desocialisation och beskrivs som så att nya erfarenheter i invandringslandet gradvis bryter ner den ursprungliga identitetsuppfattningen. I den slutliga fasen, resocialisation, omformas identiteten (ibid). Det är framför allt den förstärkta socialisationsfasen och desocialisationsfasen som tas upp i analysen.

Det är alltså viktigt för den vuxne emigranten att skapa hållpunkter i sin nya omgivning, som påminner om och bevarar den kulturella identiteten. Det sinnliga igenkännandet blir då av vikt för att förhindra identitetsproblem i emigrantsituationer.

2.2 Social identitet

Social identitet kan beskrivas som hur andra identifierar eller definierar en individ i termer av breda, allmänt accepterade sociala kategorier eller attribut t.ex. kön, ålder, yrke, etnisk ursprung eller religiös tillhörighet (Lange & Westin 1981, sid. 186). Henri Tajfels sociala identitetsteori fokuserar på relationer mellan grupper, enligt Lange & Westin 1981. Tajfel menar att man jämför enskilda individer men i ett gruppssärskiljande avseende. Han använder begreppen ingrupp och utgrupp där individen genom sitt medlemskap i ingruppen favoriserar denna och samtidigt diskriminerar utgruppen. Genom kategorisering och identifikation med ingruppen uppnås differentiering, dvs. att det finns en innehållsmässig särprägel mellan grupperna. Ingruppsfavorisering och utgruppsdiskriminering medför en positiv värdering av ingruppen och därmed en positiv social identitet. Grupptillhörigheten får härigenom en betydelse för individens självuppfattning.

I denna teori har begreppet social identitet två framträdande kännetecken. Den sociala identiteten utgör endast en del av individens totala identitet, vilken är förankrad i personens grupptillhörighet. Den

sociala identiteten definieras vidare som individens medvetenhet om att tillhöra särskilda grupper. Grupptillhörigheten medför i sin tur positiva eller negativa emotionella värderingar. Enligt Tajfel är det individens subjektiva uppfattningar och värderingar som skapar den sociala identiteten.

Grupptillhörigheten som den sociala identiteten medför ger positiva eller negativa bidrag till individens självuppfattning genom att individen gör värderande jämförelser med andra grupper. Tajfel definierar grupp som en samling individer vilka uppfattar sig själva som medlemmar av samma kategori där medlemskapet ges emotionell betydelse och där man är någorlunda samstämmiga om hur gruppen ska värderas i förhållande till andra relevanta grupper.

Drivkrafterna bakom att upprätthålla den sociala identiteten baseras kring självrespekt, självkänsla och en positiv självbild. Tajfel menar att grupptillhörigheten har en avgörande betydelse för en individens självbild och självkänsla. Att uppnå en positiv självbild, självrespekt, självkänsla, prestige och socialt erkännande, grundade både på grupptillhörighet och individualitet, anses vara de viktigaste motiven när det gäller identiteten och dess roll i det sociala livet (ibid sid. 239).

2.3 Rollidentitet

Termen "roll" definieras vanligtvis som en uppsättning beteende eller funktioner, vilka anses vara nödvändiga eller lämpliga för innehavare av en viss ställning i ett socialt sammanhang. Rollen är socialt definierad och man förväntar sig att rollinnehavaren skall bete på ett visst sätt, enligt vissa oskrivna regler, vilka kallas rollförväntningar. Definitionen av begreppet roll skiftar. Vissa författare som t.ex. Wrightsman menar att rollen definieras av en uppsättning beteende, medan Brown, McCall och Simmons menar att det är förväntningarna på en viss position eller funktion som bestämmer rollen (Lange & Westin 1981, sid. 207).

2.4 Ett arbetspsykologiskt spänningsbegrepp

Det arbetspsykologiska spänningsbegreppet utifrån Björn Sjövalles teori är uppbyggt på en teoretisk analys av olika arbetssituationer (Sjövall 1993). Enligt författaren erbjuder arbetssituationer olika upplevelsemöjligheter för individen. Dessa möjligheter till upplevelser beror på arbetets art, dess svårigheter för individen och dennes resurser för att möta svårigheterna. Det handlar om individens förmågor och drivkrafter kontra de krav arbetsuppgiften ställer. Om arbetet motsvarar individens förmåga och även motiverar denna sker en samordning av individens resurser och den psykiska energin koncentreras.

Individen upplever utveckling i såväl själva anpassningen till uppgiften genom att självkontrollen ökar, samt genom den tillfredsställelse det framväxande resultatet medför. Detta tillstånd kallar Sjövall spänning. Den spänning arbetet medför betecknas som ett självförverkligande hos individen, dvs. att man får uttryck för sina olika förmågor och upplever genom framgång en slags triumfkänsla. En sådan upplevelse tolkar Sjövall som en värdeupplevelse och använder beteckningen "arbetets egenvärde" för den spänning individen upplever i detta fall. Men om arbetet inte ställer några högra krav eller inte motiverar individen och blir en automatisk aktivitet kan individens tillstånd upplevas som spänningslöst eller som ett vakuum. Författaren tolkar en individens brist på samordning, koncentration och målmedvetenhet som symptom på ett spänningslöst tillstånd vilket kan leda till håglöshet, tomhet och förtvivlan. Detta kallar Sjövall dissociering.

Författaren fastställer vad som är utmärkande för arbetet ur psykologisk synpunkt som "en aktivitet, med vilken man avser att åstadkomma ett resultat, på vilket ställs vissa krav" (Sjövall 1993, sid. 93). I anknytning till denna definition är spänningen en aktivitetsupplevelse. Arbetet får på så vis en viktig betydelse för möjligheten till självförverkligande. Ett arbete kan motiveras på olika sätt t.ex. genom ekonomiskt utbyte eller den uppskattning man kan få i annan form. Men upplevelsen av spänning ger arbetet ett särskilt innehåll och kan motivera individen till att t.ex. föredra ett visst arbete. Som vi tidigare nämnde är spänningen det inre värdet hos arbetet som författaren kallar arbetets egenvärde. Detta blir förbindelsen mellan individens utveckling och arbete. Genom spänningen, arbetets egenvärde, får arbetet en existentiell betydelse (Sjövall 1993).

Sjövalls syn på arbete och dess inverkan på individen kan också kopplas till det W. Knocke skriver om hemarbete och den sociala anonymitet som detta medför. Knocke menar att arbete i hemmet är anonymt medan lönearbete sker i ett större mera synligt socialt sammanhang. Enligt Knocke behöver människan social bekräftelse på den egna existensen dvs. att bli sedd av andra och att med sitt arbete bidra till ett vidare samhälligt sammanhang (Knocke 1986).

2.5 Vem är invandrare

Invandrare är en person som flyttar från ett land till ett annat för att bosätta sig där en längre tid, enligt folkbokföringen i Sverige minst ett år. Begreppet invandrare förekommer inte i utlänningslagen. Det är opreciserat, varför det inte går att uttala sig om antalet invandrare utan att ange om man avser personer som är utländska medborgare, utrikes födda eller medlemmar av andra generationen inflyttade (dvs.

personer som själva är födda i Sverige men med minst en utrikes född förälder) (Immigrant - Institutets hemsida).

De invandrare som är födda utomlands brukar kallas för första generations invandrare. De är ca 814000 (Persson 1992).

Termen invandrare förekommer i riksdagsdebatten redan 1906. Den första lagen som begränsade utlänningarnas möjlighet att komma till Sverige tillkom 1913 och kallades invandringslagen. Den har ersatts av utlänningslagen. I slutet av 1960-talet återinfördes termen invandrare medvetet som ersättning för det negativt laddade ordet utlänning. Tidigare utlänningsutredningar avlöstes 1968 av en invandrarutredning, som skulle omforma utlänningspolitiken till en framtida invandrapolitik. Statens utlänningskommission ersattes 1969 av Statens invandrarverk.

3. Bakgrund

Ända fram till 1930-talet har Sverige varit ett utvandrarland. Invandringsöverskottet var blygsamt till en början och bestod mest av svenskar som återvände hem från Nordamerika. Invandringen antog mer betydande proportioner först då andra världskriget närmade sig sitt slut. Sedan dess har Sverige alltid haft stora invandringsöverskott. Det största noterades 1994, då 83 000 personer invandrade medan 32 000 utvandrade. Invandringsöverskottet blev 51 000 personer.

Invandringens sammansättning har varierat under alla dessa år. Européerna dominerade tidigare, särskilt andra nordbor. Under 1980-talet kom utomeuropéer vilka utgjorde majoriteten bland de nyanlända. Det stora antalet flyktingar från det forna Jugoslavien under 1990-talets början gjorde att andelen européer i invandringen åter blev stor (Ekberg 1995, sid. 9,10).

En av de största förändringarna i det nutida Sverige är att invandrarna blivit allt fler. Idag är 10 procent av Sveriges befolkning födda utomlands och deras invandrarbakgrund förs vidare till ytterligare en stor del av befolkningen, till deras barn.

Det ökande invandringsläget i Sverige märks på många områden. Av dessa är arbetsmarknaden – ämnet för denna uppsats – helt central. Förvärvsarbete lägger grunden för den materiella existensen och deltagande i samhällslivet i stort. Invandrarnas situation på den svenska arbetsmarknaden har drastiskt försämrats under det senaste årtiondet. Speciellt för invandrare som anlant efter 1980 är arbetslösheten mycket hög.

1990-talets djupa lågkonjunktur försämrade ytterligare många invandrares ställning på arbetsmarknaden. Personer med kort utbildning, dåliga språkkunskaper och svag kulturell kompetens hamnar av naturliga skäl långt ner på en arbetsgivarens rangordning vid nyanställning. Därför finns det knappast utrymme för optimism för många av de invandrare som idag finns i yrkesaktiva åldrar. Invandrare kommer säkert att fortsätta att stå i fokus för svensk arbetsmarknadspolitik.

Den bild som vi tecknar av invandrarnas situation på den svenska arbetsmarknaden är dystert. Invandrarnas försörjningssituation framträder som allt mer bekymmersam och detta påverkar rimligen deras situation även på andra plan. Svag integrering i arbetslivet innebär sannolikt också svag integrering i Sverige i andra avseenden. Under 1950- och 60-talet hade invandrarna högre förvärvsintensitet än svenskarna. Denna skillnad krympte gradvis och den hade utjämnats under 1970-talet. Därefter har invandrarnas förvärvsintensitet kommit att allt mer understiga de infödda (Ibid sid. 13).

3.1 Invandring

Invandringen till Sverige är sedan 1967 reglerad, utom för medborgare i de nordiska länderna som har rätt att bo och arbeta i vilket nordiskt land de vill samt för medborgare i EU-länder. Invandringen till Sverige har under senare år till största delen bestått av flyktingar och anhöriga till dem (källa:UD).

Efter kriget inleddes en organiserad överföring av arbetskraft till vissa svenska industrier.

Arbetskraftsinvandringen var nästan helt fri fram till mitten av 1960-talet. Den fortsatte även därefter och nådde sin hittills högsta nivå 1969-70. Under 1970-talet bestod invandringen huvudsakligen av anhöriga till redan invandrade personer, s.k. familjeinvandring. Från mitten av 1980-talet har däremot flyktinginvandringen dominerat.

En uppgång av invandringen från Europa skedde i samband med krisen i f.d. Jugoslavien. Närmare 120 000 människor flydde under första hälften av 1990-talet till Sverige från främst Bosnien-Hercegovina och Kosovo. Alltjämt är dock finländarna den största invandrargruppen i landet, följd av iranier och jugoslaver (utvandrare från vad som var Jugoslavien före 1992).

Invandringen är svår att kontrollera, och den illegala invandringen är sedan länge större i södra Europa än i de nordiska länderna, där myndigheterna effektivare kan hålla reda på vilka utlänningar som vistas i landet, bl.a. tack vare en intern kontroll byggd på folkbokföring och personnummer.

Många utlänningar som reser in i Sverige är inte invandrare utan turister eller tillfälliga besökare. I svensk statistik betraktas man som invandrare då man har tillstånd att vistas i landet och tänker göra det mer än ett år. En asylsökande får alltså inte föras in i folkbokföringen förrän uppehållstillstånd har beviljats.

Invandringen har sedan 1945 medfört stora förändringar på en rad samhällsområden. Sveriges befolkning har vuxit med 2 miljoner på knappt 50 år och något mer än hälften, en dryg miljon, beror på invandringen. Sverige har blivit ett mångkulturellt samhälle, där ett hundratal språk talas och lärs ut i skolorna. Svenska sedvänjor, matvanor, musik- och konstliv, religion och politik har berikats med nya inslag (källa: <http://www.immi.se>).

3.2 Invandrarbefolkningen

Invandringen resulterar i en invandrarbefolkning. I befolkningsstatistiken kan vi urskilja utrikes födda personer. Här ingår både personer med utländskt medborgarskap och invandrare som erhållit svenskt medborgarskap. Tabell 2.4 visar antalet utrikes födda personer den 1 jan 1995.

	Män	Kvinnor	Båda könen	Procent
Samtliga	444 783	476 272	922 055	100,0
Därav				
Födda i Finland	88 025	119 771	207 796	22,5
Födda i övriga Norden	42 373	48 675	91 048	9,9
Födda i Europa Utom Norden	146 249	151 650	297 899	32,3
Födda utanför Europa	169 136	156 176	325 312	35,3

Källa: SCB Befolkningsstatistik

Dessa statistiska uppgifter speglar den första generationen invandrare. Här framgår att de utrikes födda består av tre ungefär jämnstora grupper, födda i Norden, födda i Europa utanför Norden och födda utanför Europa.

3.2.1 Sysselsättning

Tillgång till ett arbete är av central betydelse för individens välfärd. Genom arbete erhåller man i allmänhet sin försörjning. Målsättningen om full sysselsättning och jämn inkomstfördelning som varit centrala mål för den ekonomiska politiken under en längre period kan kopplas till frågan om invandrarnas villkor på den svenska arbetsmarknaden. Finns det anledning att anta att invandrarna inte får tillräckligt del av dessa välfärdspolitiska målsättningar? En viktig invandrapolitisk målsättning är jämlikhetsmålet. Har möjligheten att uppnå detta mål för invandrarna efter hand blivit allt sämre? Detta är dock inte lätt att undersöka. Antag att man observerar att en invandrargrupp har lägre sysselsättningsnivå och lägre genomsnittinkomst än jämförbara infödda grupper. Skulle tolkningen av detta vara att det beror på diskriminering av invandrare i arbetslivet, blir det befogat med ingripanden i syfte att förhindra denna typ av diskriminering (Ekberg 1995 sid.33).

Skulle å andra sidan tillståndet förklaras med invandrarnas kulturspecifika attityder till arbetsliv, innebärande att en invandrargrupp frivilligt valt en lägre sysselsättnings- och inkomstnivå, förefaller försök till ingripanden tveksamt och kan till och med strida mot vissa invandrapolitiska målsättningar. Det så kallade valfrihetsmålet innebär att en invandrargrupp skall kunna välja att behålla sin kulturella särart (ibid sid. 34).

3.2.2 Yrke, näringsgren

Genom en specialbearbetning av AKU 1992 har det varit möjligt att få fram dessa uppgifter för hela gruppen utrikes födda uppdelade på utländskt medborgarskap och på naturaliserade. Tabellerna (3.3. yrkesfördelning i procent 1992, 3.4. näringsgrensfördelning i procent 1992) visar att de utländska medborgarna har större andel inom tillverknings- och servicearbeten än både totalbefolkningen och de naturaliserade. Att de naturaliserade har en yrkes- och näringsgrenssammansättning som ligger närmare svenskbefolkningen kan bero på längre vistelsetid i Sverige och/eller att tidigare invandrargrupper redan från början gick in i andra yrken och näringar än senare grupper (Ekberg 1995 sid. 50).

Tabell 3.3. Yrkesfördelning i procent 1992.

	Utrikes födda		Totalbefolkning
	Med utländsk medborgarskap	Naturaliserade	
Kvinnor			
Teknik, naturvetenskapligt, Humanistiskt, konstnärligt, Och militärt arbete	13,4	11,2	14,6
Hälso-, sjukvårds- och socialt arbete	25,3	30,5	29,5
Administrativt, kameralt och Kontorstekniskt arbete	11,8	17,9	21,7
Kommersiellt arbete	6,4	6,2	9,5
Lantbruks-. Skogs- och fiskeriarbete	0,4	1,0	1,7
Transport- och kommunikationsarbete	2,0	3,2	3,4
Gruv- och stenbrytning, tillverkningsarbete, maskinskötsel, mm	16,4	12,5	6,8
Servicearbete m.m	24,4	17,6	12,8
SUMMA	100	100	100
Andel företagare i procent	4,9	5,6	5,0

Källa: AKU 1992. specialbearbetning AKU 1992

Tabell 3.4. Näringsgrensfördelning i procent 1992

	Utrikes födda		Total befolkning
	Med utländskt medborgarskap	Naturaliserade	
Kvinnor			
Jordbruk, skogsbruk m.m	0,4	0,9	1,8
Gruv-, tillverkningsindustri	18,3	16,3	11,1
Byggnadsindustri	0,8	0,5	1,1
Handel, restaurang, hotell	16,0	13,6	14,5
Samfärdsel, post, tele m.m	3,4	4,4	4,6
Bank, försäkringar m.m	5,3	7,1	8,4
Offentlig förvaltning och Andra tjänster	55,8	57,0	58,3

Källa: AKU 1992. specialbearbetning AKU 1992

Eftersom vi i tabell 3.3. och 3.4. ser att det finns skillnader i yrkesfördelning och näringsgränsfördelning mellan invandrare och infödda, kan vi säga att invandrare är segregerade gentemot infödda med avseende på yrke och näringsgren.

Orsaken till att vi här ovan använt oss av data från 1992 är att vi tyvärr inte kunnat hitta nyare.

Karta med register

Översiktskarta

3.3 Bosnier

3.3.1 Historisk bakgrund

Redan i slutet av 1100-talet hade en självständig bosnisk stat börjat framträda under den bosniska adelsmannen Ban Kulin. Från mitten av 1300-talet befäste och ökade Bosnien sin makt. Ban Tvrtko försökte samla alla sydslaver under sitt styre. Han knöt hertigdömet Hum (dagens Hercegovina) till Bosnien. Då den serbiska kungaätten dog ut 1371 lät han kröna sig till kung Tvrtko I av Bosnien och Raska (Serbien). Då de osmanska turkarna började sin erövring av Balkan i slutet av 1300-talet kämpade de bosniska trupper tillsammans med serberna i det stora slaget vid Trastfältet, Kosovo polje, i Kosovo 1389, ett slag som turkarna vann och blev upptakten till deras långa dominans över serberna. Efter Tvrtkos död 1391 började rivaliserande grupper strida om makten över hans stora rike, vilket underlättade turkarnas erövring av området. År 1463 hade de lagt under sig större delen av Bosnien. Hercegovina, som fick detta namn sedan den lokala styresmannen 1448 tagit sig titeln hercog (tyska för hertig) lyckades stå emot den osmanska anstormningen något längre men 1482 föll också det för turkarna (Källa: <http://www.immi.se/alfa/b.htm.star>).

3.3.2 Milletsystemet

Under 400 år kom de muslimska turkarna att sätta sin prägel på livet i området, även om dem inte aktivt gick in för att omvända den ockuperade befolkningen till Islam. De delade in människorna inte i folkgrupper utan efter religionstillhörighet. Det s. k. Milletsystemet innebar en relativt stor kulturell självständighet men det innebar också att de olika religiösa grupperna levde i avskilda områden, där de egna sedvänjorna följdes.

Under 1600-talet började det osmanska väldets makt minska på grund av korruption och inre stridigheter. Bosnien-Hercegovina blev under den här perioden isolerat. Ändå dröjde det ända till andra hälften av 1800-talet innan den kristna bondebefolkningen gjorde uppror. Turkarna lyckades inte slå ner upproret men med turkarnas försvagade ställning blev Bosnien-Hercegovina en bricka i det storpolitiska maktspelet mellan turkar, ryssar, och de österrikiska habsburgarna. Upproret var en av orsakerna till det krig som 1877 bröt ut mellan Turkiet och Ryssland. I den efterföljande Berlinkonferensen 1878 beslutades att Österrike-Ungern skulle överta förvaltningen av Bosnien-Hercegovina ”i den turkiska sultanens namn”.

Bosnien och Hercegovina fick 1910 en författning, som gjorde de två delarna till ett enhetlig förvaltningsområde under en regering i Sarajevo. Då den österrikiske tronföljaren ärkehertig Franz-Ferdinand och hans hustru den 28 juni 1914 kom på officiellt besök till Sarajevo sköts de till döds. En månad efter skottet i Sarajevo inleddes första världskriget. Förhållandet mellan olika etniska grupper i f.d. Jugoslavien har länge varit komplicerat och ibland lett till fientligheter och grymheter, som under andra världskriget.

Upplösningen av federationen under slutet av 1980-talet ledde till att kompromisslösningar mellan serber, kroater och muslimer som hade hållit de senaste åren, sprack 1990. I valet i slutet av året ersattes de regerande kommunisterna med partier med etnisk förankring. Motsättningarna mellan dessa partier ökade. Sedan Slovenien och Kroatien förklarat sig självständiga, kände bosniska muslimer rädsla för att bli kvar i en stat som dominerades av serber. I oktober 1991 föreslog det bosniska parlamentet att Bosnien-Hercegovinas självständighet skulle proklameras. Serberna motsatte sig detta och bildade autonoma serbiska regioner. Serberna kunde också tänka sig att ingå i en storserbisk stat. De övriga partierna beslutade ändå att utropa Bosnien-Hercegovinas självständighet, utan serbernas medverkan, i oktober 1991.

I början av 1992 hölls en folkomröstning om oberoende för Bosnien-Hercegovina. Serberna bojkottade den medan muslimer och kroater röstade för oberoende. I april 1992 erkändes Bosnien-Hercegovina av EG-länderna och USA. Det blev början till kriget. Den 22 maj blev landet medlem i FN. Som svar utropade serberna en republik i Krajina-området. Därefter intensifierades striderna. Den 29 juni 1992 inledde FN en luftbro till Sarajevo som belägrats av serber. Fram till hösten 1992 hade serberna tagit kontroll över två tredjedelar av Bosnien-Hercegovina. De fördrev den muslimska och kroatiska civilbefolkningen med våld.

FN konstaterade hösten 1992 att mänskliga rättigheter inte längre existerade i Bosnien-Hercegovina. Etnisk rensning, mord, tortyr, och systematiska våldtäkter är exempel på förbrytelser som förekommer. FN konstaterade att den etniska rensningen är ett mål i sig och inte en konsekvens av kriget. Enligt FN:s flyktingkommission hade kriget i Bosnien-Hercegovina drivit över två och en halv miljon bosnier på flykt. En del av de flydde till andra delar av Bosnien-Hercegovina.

Till Sverige kom cirka 40 000, den största enskilda gruppen förföljda människor som Sverige har tagit emot sedan andra världskriget.

3.3.3 Bosnier i Sverige

Bosnier i Sverige är unga. De flesta av dem, 92 procent, är under 50 år. Relativt få är ensamstående, cirka 15 procent. De flesta är föräldrapar med ett eller två barn, de är cirka 80 procent.

Utbildningsnivån är hög. Cirka 88 procent av de vuxna har mer än 9 års skolgång. Cirka 23 procent har en utbildning på minst 13 år bakom sig och utbildning med teknisk inriktning tycks dominera.

Bosnierna är ganska jämnt spridda över hela landet, deras bosättning i Sverige visar inget särskilt mönster. De flesta bosniska flyktingar är muslimer från delar av Bosnien-Hercegovina som nu domineras av serber, främst de norra delarna. Få bosniska flyktingar är etniska serber. Det rör sig främst om män som har velat undgå mobilisering (<http://www.immi.se/alfa/b.htm.start>).

4. Presentation av intervjumaterial

4.1 Intervjupersonerna

I ett försök att skydda de medverkandes anonymitet har alla personnamn samt personuppgifter fingerats. Intervjuerna utformades som informella samtal där kvinnorna berättade om sina liv som barn, arbetare, mödrar, hustrur. De berättade om sitt ursprung och sin uppväxt, om utbildning, olika arbetsplatser, familjeliv och eventuella planer för framtiden. Vad vi gick in för att klartlägga var arbetets plats i livscykeln och samspelet mellan arbetserfarenheter och andra livsområden.

Eftersom uppsatsen till stor del bygger på våra intervjupersoners personliga erfarenheter har vi valt att i detta metodkapitel göra en kort presentation av varje person där vi beskriver bl.a. lite om deras bakgrund, familjesituation och vad de arbetat med i hemlandet.

Alma är snart 40 år gammal. Hon har växt upp under goda hemförhållanden tillsammans med tre syskon. Hennes far arbetade som professionell förare medan modern var hemmafru. Alma har genomgått fyraårigt gymnasium samt vidare utbildat sig till civilekonom vid Sarajevouniversitet. Hon uppger att det var hennes mors förtjänst att både hon och hennes syskon fick bra utbildning. Sin ekonomiexamen fick hon 1983 och började arbeta först 1985. *”Orsaken till att det tog två år innan jag fick min anställning var att på den tiden var det många som vidareutbildade sig”*. I oktober 1992 blev Alma tvungen att fly från hemlandet tillsammans med sin man och sina barn.

Besima är 42 år gammal och har bott i Sverige sedan 1993. Hon är uppvuxen i en arbetarklassfamilj tillsammans med tre bröder under relativt goda hemförhållanden. *”Min mamma var hemmafru, hon*

hade ingen utbildning. Det var mycket viktigt för henne att hennes barn skulle vara utbildade att vi skulle ha ett yrke med vilket vi skulle kunna försörja oss och vilket skulle ge oss högre status. Hon brukade säga att för människor med utbildning finns det plats överallt. Därför gav hon all sin energi för att jag och mina bröder skulle vara utbildade". Besima utbildade sig till civilekonom och tog sin examen 1980. Samma år fick hon arbete inom kommunen där hon var budgetansvarig för hela kommunen. Hennes anställning varade i 12 år. Hon hade ett välordnat liv i Bosnien men tvingades lämna både arbetsplatsen, bostadsområdet, vänner och bekanta och allt hon ägde för att fly med sina barn. Att hon kom till Sverige var det bara en ren slump eftersom det inte spelade någon roll var hon och barnen skulle hamna bara de fick lugn och ro. *"Den första båten som lämnade Swinjouscie i Polen gick till Sverige och den tog vi".*

Denisa är snart 38. Hon beskriver sin uppväxt som lycklig. Hennes mor var hemmafru och tog bra hand om Denisa och hennes fyra syskon medan far arbetade och försörjde familjen. Hon har genomgått grundskole- och gymnasieutbildning. Hon tyckte mycket om att gå i skola och därför ville hon fortsätta att läsa vidare. Hennes mor var den som tyckte att utbildning är viktig och hon ville att alla hennes barn skulle få en bra utbildning. Denisa läste ett år på juridisk fakultet men hoppade av. Hon upptäckte att det inte riktigt var vad hon ville. Hon ville läsa språk. Eftersom det inte fanns den inriktningen i hemorten och hennes föräldrar inte var så glada i att hon skulle flytta till en annan ort själv blev det inte av. Som 22 årig gifte hon sig. Hon fick ta över familjeaffären som hennes svärmor ägde. Denisa fick vara den nya ägaren. Hon arbetade och tog hand om affären fram till att kriget började.

Enesa är 35 år gammal. Hon beskriver sin uppväxt som lycklig då hon växte upp tillsammans med sina två syskon. Hennes far var lärare men han arbetade ej som en sådan utan han ägde en snickar verkstad medan hennes mor var hemmafru. *"Efter grundskolan gick jag på gymnasium. Eftersom jag hade lätt för skolan bestämde jag mig för att fortsätta att läsa. Jag läste till civilingenjör vid Sarajevos fakultet. Jag höll på att skriva mitt färdiga examensarbete på maskin för inlämning och jag hade två tentor kvar att skriva men p.g.a. kriget blev det inte av".* Till Sverige kom Enesa som flykting till anhöriga i slutet av 1994.

Fatima är 45 år gammal. Hon beskriver sin barndom som en "typisk" för en medelklassfamilj i f.d. Jugoslavien. Med "typiskt" menade hon att hon växte upp i ett kommunistiskt land fanns där inte så stora skillnader mellan befolkningen som här i Sverige d.v.s. då vissa är mycket rika medan andra tillhör socialt utslagna. Hennes båda föräldrar arbetade. Hon växte upp tillsammans med två systrar

vilka hon älskar oerhört mycket. Både hon och hennes systrar fick bra utbildningar vilket föräldrarna tyckte var mycket viktigt. *”Jag måste säga att det var min mor som hade större ambitioner till att vi skulle utbilda oss, ha goda kvalifikationer...”* Fatima tog sin lågstadielärarexamen 1975 och började arbeta direkt för att senare fortsätta läsa riksspråk och litteratur. Orsaken till att hon inte läste vidare innan hon började arbeta var att utbildningen på den tiden kostade mycket och det var föräldrarna som fick stå för kostnaderna. I och med att de var tre stycken som skulle utbilda sig valde Fatima därför att arbeta först. Till Sverige kom Fatima tillsammans med sin son och dotter 1992.

Jasmina föddes 1962. De var sex syskon, tre flickor och tre pojkar. Jasmina är uppvuxen i en mycket vacker by. Hennes far arbetade i Tyskland som svetsare medan hennes mor var hemmafru och tog hand om barnen och hemmet. Jasmina gick åtta år i grundskolan och efter detta utbildade hon sig till sömmerska. Jasmina har aldrig arbetat i Bosnien och Hercegovina. Efter att hon gifte sig var det mannen som försörjde familjen och hon hade ej behov till att arbeta. Jasminas man dödades av serberna så hon flydde själv med sina tre döttrar. Till Sverige kom de 1993.

Sabina är 43 år gammal. I Sverige har hon bott sedan 1993 tillsammans med sin man och sina fyra barn. Eftersom Sabina är uppvuxen i en ganska stor familj där de var sex barn fick hon bara grundskoleutbildning. Orsaken till detta var att de bodde i by och att det kostade mycket att hyra lägenhet i stan för att kunna utbilda sig. Hennes far arbetade i Slovenien och han fick med sin lön försörja familjen. *”Trots att jag var mycket duktig i skolan fanns det tyvärr inga större ekonomiska möjligheter för min far att stå för utbildningens utgifter”*. Sabina gifte sig då hon fyllde 20 år. Hon fick barn strax efter. Då barnen hade vuxit upp så att någon annan kunde passa de började Sabina arbeta inom vården.

Zehra är 30 år gammal. Hennes familj bestod av tio personer. Hon har fem systrar samt två bröder. Sin uppväxt beskriver hon som trygg och lycklig. Zehras föräldrar ägde ett bageri i vilken båda var anställda. Hon hade påbörjat handelsprogrammet på hemorten men i och med att hon gifte sig avbröts studierna. *”1989 var jag färdig med min utbildning och började arbeta som kassörska. Jag arbetade fram till att jag tvingades tillsammans med min man och mina barn fly från Bosnien”*. Till Sverige kom Zehra i mitten av 1992.

4.2 Intervjusituationerna

Vi har valt att kortfattat presentera intervjusituationer. Vid alla intervjutillfällena har våra intervjupersoner fått bestämma var och när vi skall träffas för att på så sätt underlätta situationen för dem. Samtliga har valt att intervjuerna skulle ske hemma hos dem. Eftersom vi visste att dessa kvinnor hade barn och familj var vi medvetna om att vi förmodligen skulle bli störda av barn, telefoner, m.m. men vi var tacksamma att de överhuvudtaget ville medverka i vår undersökning. Alla intervjuer har tagit ca två timmar.

Vår **första intervju** var med Alma. När vi var på väg hem till henne var vi otroligt nervösa. Vi kände oss välkomna. Alma hade gjort sig av med mannen och barnen så att vi skulle kunna prata i lugn och ro utan att bli avbrutna. I och med att vi kände Alma sedan en tid tillbaka kändes samtalen naturliga. Hon verkade vara mycket avslappnad och talade obehindrat om alla intervjufrågor.

Under vår **andra intervju** då vi intervjuade Besima kände vi oss säkrare och var inte lika nervösa. Besima är ensamstående. Hennes minsta son var hemma och hade en kompis hemma hos sig. Sonen ville ha sin mammas uppmärksamhet då och då och på så sätt blev vi något störda.

Vår **tredje intervju** var med Denisa. Första kontakten var med hennes man i och med att vi inte kände henne personligen. Han pratade med henne först och sedan fick vi ringa till henne samt boka tid och plats för intervju. Innan vi började intervjun frågade Denisa hur lång tid detta skulle ta, för hon hade en tid att passa och var tvungen att gå. Vi kände direkt att vi blev väldigt stressade och lite osäkra. Vi började ställa en del inledande frågor från vår intervjuguide och hon svarade mycket sparsamt. Denisas alla tre barn befann sig i rummet. De var nyfikna på både oss och på den lilla bandspelaren som vi lagt på bordet. Barnens närvaro störde oss inte speciellt mycket, visst blev vi ibland avbrutna och störda men Denisa verkade ganska oberörd.

Den **fjärde intervjun** gjorde vi med Enesa. Hennes man var ute medan hennes ettåriga dotter sov. Medan vi njöt av kaffe och kakor hon hade bjudit oss på flöt intervjun på. Intervjun med henne kändes mycket naturlig och vi tror att vi själva blivit mer trygga i vår "forskarroll" och blivit lite "varma i kläderna". Att vi kände oss säkra och trygga påverkade säkert även Enesa som också verkade avslappnad och lugn.

Femte intervjun var med Fatima. Hon hade lätt att prata och vi tror att det blev en naturlig avvägning mellan att hon talade fritt och att vi ställde en del följdfrågor. Hon talade på ett jordnära sätt om

problemen kring hennes situation men på något sätt försökte hon ändå se möjligheterna. Vi kände oss mycket nöjda med intervjun när vi två timmar senare begav oss hem. Det kändes väldigt tillfredsställande att vi nått fram till varandra och fått en sådan fin kontakt.

Vår **sjätte intervju** gjorde vi med Jasmina. Jasmina är mor till våra väninnor som vi känt i många år. Jasmina är den enda av våra intervjupersoner vars intervju inte spelats in på bandspelare i och med att batteriet inte var laddad. Vi satt på balkongen och hade ett trevligt samtal med henne. De enda svårigheterna som uppstod under intervjun var att försöka anteckna allt hon sa. Ibland var vi tvungna att be henne upprepa vissa saker, vilket ledde till att det blev något ”hakigt” emellanåt.

Den **sjunde intervjun** var med Sabina. Hon var mycket intresserad av vad det var vår uppsats skulle handla om samt varför vi valt just detta ämne. Till en början satt vi mer och diskuterade om allmänna saker. Hon var mycket noga med att fråga oss om vi förstått vad hon menade för att det inte skulle ge en fel bild till läsarna.

Vår **åttonde och den sista intervjun** gjorde vi med Zehra. När vi kom till henne hade hennes man kommit hem från jobbet och även barnen var hemma. Vi pratade allmänt först och sedan valde vi att lämna vardagsrummet och gå och sätta oss för oss själva för att inte bli störda. Under intervjun talade hon mycket spontant och öppet om sig själv och sin situation. Vi fick en bra kontakt från början och intervjun flöt på bra.

4.3 Intervjumaterial

Vi har valt att presentera det material vi erhållit från våra intervjuer med delvis sammanfattningar och citat från våra intervjupersoner. Att vi citerar våra intervjupersoner är p.g.a. att läsarna skall kunna få en så bred bild som möjligt av materialet. Vi valde även att presentera materialet temavis i stället för varje intervju för sig för att man lättare skall kunna få en helhetsbild av den information vi fått. Som vi tidigare nämnt har vi lagt mycket arbete på att noggrant översätta det kvinnorna berättat för oss. Innehållet är oförändrat och vi hoppas att vi kan göra dessa kvinnor rättvisa.

De teman som presenteras i detta kapitel är de ämnesområden som vi haft med i vår intervjuguide. Vi har valt att presentera varje tema för sig och belysa detta med citat. Vi har i störst möjliga mån försökt att göra en avgränsning för vad som kan anses vara relevant för läsaren och fått begränsa oss i vad vi

presenterar. Detta har dock inte varit lätt p.g.a. att ingen av intervjuerna följt samma linje, eller berört samtalsämnen i lika stor omfattning.

Vårt mål med intervjuerna har varit att kvinnorna skall få tala så fritt så möjligt och p.g.a. detta har en del berättat mer och andra mindre om vissa ämnen.

Vid varje intervjutillfälle har vi diskuterat kring ämnena i större omfattning än vad som presenterats här, men vi har valt ut det som vi känner har mest värde för denna uppsats.

4.3.1 Utbildning och yrkesbakgrund i hemlandet

Våra intervjupersoners utbildning samt yrkesbakgrund varierar mycket person till person. Samtliga har grundskoleutbildning dock det bara är en som inte vidare utbildat sig. En av våra intervjupersoner har läst en kurs till sömmerska medan resterande läst på gymnasie- samt universitetsnivå.

”Trots att jag var mycket duktig i skolan fanns det tyvärr inga större ekonomiska möjligheter för min far att stå för utbildningens utgifter. Därför fick jag endast genomgå grundskoleutbildning. Jag anser att man kan lyckas även utan utbildning bara man har stark vilja. I hemlandet arbetade jag inom vården fast jag saknade adekvat utbildning” Sabina

”Jag har gått i grundskolan, fyraårig gymnasium samt vidare utbildat mig till civilekonom i Bosnien. Jag har trivts mycket med att arbeta med det jag hade utbildat mig till och sedan jag kom till Sverige kom jag fram till att det är värt att satsa på den utbildningen även här...Idag arbetar jag som ekonomiassistent” Alma

Det gemensamma för de flesta är att de inte haft någon nytta av den utbildning och yrkeserfarenhet som de skaffat sig i hemlandet sedan de kommit till Sverige.

Fast deras höga utbildning har vissa tackat ja till okvalificerat arbete. De säger att det viktigaste är att man har ett arbete och att dem kan försörja sig själva. Två av våra intervjupersoner såg möjligheten till arbeta enbart om de omskolade sig. Ytterligare två bestämde sig för att satsa på den utbildning de redan hade från hemlandet. En av våra intervjupersoner har just nu kommit fram till att hon vill läsa till socionom medan en annan p.g.a. sin hälsa haft svårare med att kämpa lika hårt som andra.

”Jag är examinerad civilekonom och har 12 års arbetslivserfarenhet. Efter många arbetsplatsansökningar, som inte ens lett till en enda intervju, har jag förstått att det var dags att jag själv gjorde något åt min situation. Därför valde jag att

omskola mig. Jag förstod att största behovet var inom vården och därför bestämde jag mig för att läsa till undersköterska” Besima

4.3.2 Arbetsmarknaden i Sverige

Alla våra intervjupersoner har läst svenska för invandrare (SFI). Några av dessa uppgav att det har varit långa väntetider innan de började läsa. Vissa började läsa först efter två år efter att de flytt till Sverige. För att kunna konkurrera på arbetsmarknaden är kunskaperna i svenska språket mycket väsentligt, det är alla kvinnor överens om. Språket kan vara ett hinder när de söker arbete, men de påpekar att det definitivt inte är den enda anledningen. Alla våra intervjupersoner har varit ute på den svenska arbetsmarknaden. Antingen har de fast arbete, vikariat eller en praktikplats. Två av våra intervjupersoner är mammalediga.

”Jag läste påSFI-kursen samt praktiserade påett hotell. Praktiken ledde tyvärr inte till någon anställning fast de tyckte att jag var mycket duktig och ville förlänga min praktiktid. Jag tror att även jag själv hade gjort samma sak om jag hade fått gratis arbetskraft, dåhade även jag velat ha haft de längre. Efter en tid flyttade jag till Malmö från Ängelholm och dåville jag ha riktigt arbete eftersom jag inte ville läsa. Sedan tre år arbetar jag som lokalvårdare. Det viktiga är att jag är självförsörjande och slipper socialen” Sabina

Alma berättar att efter att hon klarade av SFI-kursen började hon läsa en kurs för högutbildade invandrare som kallades ”internationell kompetens”. Kursen varade i 6 månader. Hon utnyttjade situationen till att skaffa sig mer kunskaper i svenska samt att skapa ett nätverk vilket skulle hjälpa henne i den kommande framtiden.

”Jag kände redan dålängtan efter ett riktigt arbete. Medan många av mina kurskamrater såg till att hitta förklaringar till att inte vara där, försökte jag att medvetet utnyttja vartenda moment till för att lära mig något nytt i och med att jag hade ett mål att uppnå” Alma

Denisa har arbetat ideellt som religionslärare samt som radio programledare på Bosniens- och Hercegovinas radio Malmö. Hon anmälde sig på arbetsförmedlingen efter avslutad SFI-kurs. Hon ville ha en praktikplats för att kunna bevara och utöka kunskaper i svenskan.

” Jag var medveten om att det skulle kunna vara svårt att hitta något åt mig i och med att jag bar slöjan. Jag hade redan hört såmånga berätta att de blivit avvisade pga. av att de haft slöja. Därför bestämde jag mig för att vända mig till den internationella muslimska kvinnoföreningen för att söka praktik eller arbete där. Jag visste om att de arbetade med kvinnor som var något lägre utbildade samt att de även fanns som träffpunkt för kvinnor. Vi pratade ihop oss och fick igång ett projekt genom vilket jag fick ett arbete. Jag arbetade med registrering av medlemmar, höll i informationen, anordnade träffar, tog kontakt med andra föreningar, undervisade kvinnor i religion och språk, fick stödja svenska kvinnor som hade konverterat etc.” Denisa

4.3.3 Att söka arbete i Sverige

Våra intervjupersoner är inte riktigt eniga om, om man ska söka ett arbete man har utbildning för eller om man ska tacka ja till de tjänster ingen annan vill ha. Alla kvinnor som deltagit i vår undersökning har under många tillfällen sökt arbete eller praktikplats. När vi började diskutera detta med de har kvinnorna berättat om tillfällen då de känt sig diskriminerade på arbetsmarknaden av olika skäl. De har blivit sårade varje gång de fått avslag på sin ansökan. Att söka okvalificerat arbete gick inte heller så bra för de högutbildade. När de sökte arbete efter sin utbildning kallades dem inte ens på intervju och då de sökte de okvalificerade arbeten fick dem inga pga. att dem var överkvalificerade för arbetsuppgifter. Detta har lett till att några av våra intervjupersoner valt att omskola sig till ”lägre” omfattningar som t.ex. från civilekonom till vårdbiträde. De citerar det man brukar säga i hemlandet, att de har anammat det samhälle de lever i, påtvingar dem, dvs. *att hoppa ner från häst till åsna.*

”Jag har sökt arbete efter min utbildning dvs. ekonomarbete men har tyvärr inte fått det. Jag har tyvärr inte ens fått en chans att visa mina kunskaper för någon och det tycker jag är fruktansvärt att inte ens bli kallad till anställningsintervjun” Besima

”De förstod inte att jag ville ha ett arbete och att det inte längre spelade någon roll vad det var bara att jag kunde återigen börja försörja mina barn och mig själv” Besima

Några av våra intervjupersoner sökte arbete blygt samtidigt som de gick på olika kurser. Alma samt Fatima blev kallade till några enstaka anställningsintervjuer men ingen av de gav någon anställning.

Båda hävdar att de var nöjda med själva starten dvs. att dem åtminstone fick komma till intervjuerna och presentera sig närmare.

”Det viktigaste för mig var att vara mig själv på anställningsintervjun. Jag var medveten om mitt självförtroende, om vad jag kunde och inte kunde, om att jag var muslim och att jag var troende och att jag inte ville avstå från dessa egenskaper, för detta var jag. Jag ville inte presentera mig som någon annan utan framståsom en ärlig och självmedveten person” Alma

Alma berättade att hon tackade Gud efteråt för att Han hade gett arbetsledaren styrka och mod att framstå utan förutfattade meningar så att hon bestämde sig för att träffa Alma. Hon tror att det var hennes tro på Gud som har gjort henne själv som förtjänad att få komma på anställningsintervjun och få arbetet.

”Det var Guds vilja och hans gåva till mig och det tackar jag Honom för” Alma

En annan gemensam hinder intervjupersonerna tar upp är att invandrare oftast inte har några referenter och att det faktiskt är en rätt viktig faktor när man söker arbete.

4.3.4 Arbetsförmedlingen (AF)

Kvinnorna är överens om att skulden inte ligger hos AF när det gäller kvinnornas arbetslöshet men de är inte riktigt nöjda med AF:s insats. Intervjuerna visar på att kvinnorna har själva tagit initiativ och sökt arbete mer aktivt utan arbetsförmedlingens inblandning.

”Kontakten med Af har tyvärr inte varit så produktiv. Ofta fick jag en känsla att jag kallades till AF bara p.g.a. att min handläggare skulle kunna redovisa att hon gjort sitt men för min del ledde kontakten med dem inget vart” Fatima

Alma och Besima delar samma erfarenheter av kontakter med AF. Efter att de hade gått många kurser och ville ut på arbetsmarknaden sökte de sig till AF. AF hjälpte de med översättningen av deras ”civilekonom diplom” som de hade med sig från Bosnien. Alma fick värderat sin utbildning från Högskoleverket i Stockholm med 150 högskolepoäng medan Besimas värderades med 120 högskolepoäng. Alma tar upp en intressant sak dvs. AF:s budskap till högutbildade invandrare som var att glömma de utbildningar de hade med sig från hemlandet. De var i ett nytt land och med det gamla utbildningen gick det ej att få arbete.

”Jag var mycket envis, som en åsna, (som vi brukar säga i hemlandet) och talade alltid om för de att jag inget annat ville än arbeta med det jag var utbildad till. Jag hade stor självförtroende och krävde av AF att åtminstone få en chans till att visa vad jag kunde och vad jag gick för” Alma

Två av våra intervjupersoner hade något positivt att säga om AF:s insatser. De uppger att det var tack vare handläggarna på AF att dem har arbete idag. Från AF sökte de rådgivning angående omskolning eller liknande. Dessa kvinnor följde AF:s planering och detta ledde till att dem omskolade sig samt fick arbete.

”Jag har faktiskt AF att tacka för vägledningen jag fått ang. min omskolning. Det var de som sa att jag skulle läsa till undersköterska om jag ville få ett arbete så fort som möjligt” Zehra

4.3.5 Arbetslösheten

Arbetslösheten har drabbat kvinnorna på olika sätt, den dåliga ekonomin är något som alla nämner. Men även den sociala biten som ett arbete innebär, är något som kvinnorna saknar. Flera av dem beskriver sin situation som mycket ensam när de inte har ett arbete. Att inte få möjlighet att träffa andra människor och att inte känna sig lika mycket värd när man inte har ett arbete är genomgående för flera av kvinnorna.

”Arbetslösheten bygger ett tomt rum i min själ. Det är svårt att acceptera att mina kunskaper värderas mindre än någon annans som har lika utbildning” Enesa

”Att vara arbetslös innebär att man lever under existensen. Jag har tyvärr fått vara arbetslös under en längre period pga. min hälsa samt att jag varit graviditets- eller mammaledig. Jag kan tyvärr inte se mycket positivt med att vara arbetslös förutom att jag fått var mycket mer med mina barn än vad jag hade fått om jag hade haft ett arbete” Denisa

4.3.5.1 Ekonomi

Den ekonomiska situationen har många gånger varit jobbig för kvinnorna och deras familjer under deras arbetslöshet. De första åren i Sverige var samtliga bidragsberoende vilket gjorde att dem kände

sig begränsad på många områden. De hade svårt att klara sig ekonomiskt samt att organisera livet med existensminimum. Att vara bidragsberoende påstår kvinnorna är väldigt nedvärderande. Genom detta avviker de från sina värderingar de har med sig angående försörjning av sin familj.

”Att slippa vara bidragsberoende betyder att man är fri att göra vad man vill med sina pengar. Man kan göra roliga saker med sin familj, åka påsemester som alla vanliga familjer” Zehra

”Då jag kom till Sverige har vi levt på socialbidrag. Det var mycket svår period, man hade aldrig pengar över. Jag var inte van att leva på existensminimum i och med att vi hade det bra ställt i Bosnien. Idag är vi självförsörjande. Att vara det gör en hel och mer värdig” Denisa

4.3.5.2 Vikten av ett arbete

Forskare har framhävt ekonomiska incitament som invandringens främsta drivkraft. Vi har i denna uppsats funnit belägg för att tillgången till arbete inte varit det genomgående viktigaste invandringsmotivet för intervjukvinnor utan krigsomständigheter i hemlandet.

De flesta av våra intervjupersoner påpekar att de vill/ville ha ett ”riktigt” arbete dvs. en fast anställning. Kvinnorna tyckte inte om de arbetsmarknadspolitiska åtgärder som de föreslår på AF t.ex. arbetsplatsintroduktion.

”Jag tillmäter arbete ett socialt värde, genom vilket man uppnår eller vidmakthåller sin sociala status...” Zehra

Alma påpekar flera gånger under intervjun att det alltid har varit väldigt viktigt för henne att ha någon form av sysselsättning. Hon säger att vikten av hennes arbete idag är väldigt stort.

”Jag känner mig stolt över mig själv och över min framgång på arbetsmarknaden i Sverige. Jag har ett ansvarsfullt arbete vilket gör att jag känner mig värd och betydelsefull för företaget jag arbetar för. Min chef gör mig väldigt glad då hon ofta påpekar att hon har förtroende för mitt arbete och att hon inte ifråga sätter mina resultat. Arbetet har även gjort mig lycklig på grund av att jag nått till mitt mål fast alla hinder som jag fick konfronteras med” Alma

Våra intervjupersoner som arbetar kan inte hitta ord till att förklara hur underbart det känns att själva kunna försörja sina familjer igen. Att kunna dra in inkomster och betala skatt. Att ha ett arbete att gå till varje dag och att ens barn inte skall behöva skämmas över att säga vad deras föräldrar har för sysselsättning.

”Ett arbete betyder att man har existens, trygghet/säkerhet samt visar människovärde för varje människa. Det gör en stolt över allt man åstadkommit eftersom bakom allt detta har man lagt mycket hårt arbete och man uppskattar saker bättre än när man är bidragsberoende och vet att det är andra som har arbetat för att jag skall ha det bra” Besima

4.3.5.3 Socialt stöd under arbetslösheten

När vi under intervjuerna talat om arbetslösheten har många av kvinnorna beskrivit sin situation som ensam. Diskussionen har sedan kommit in på hur kvinnornas sociala liv ser ut och många av de betonar att familjen, särskilt deras män är mycket viktiga som stöd.

Alma betonar att det var viktigt för henne att få stöd från sin man, familj och vänner. Hennes man och hon hade samma värderingar angående att få ett arbete här i Sverige och därför stöttade de varandra väldigt mycket i själva processen. Alma hade inte några större förväntningar på att AF skulle hjälpa henne med att hitta ett arbete och därför trodde hon på bara sig själv och bad sin man om att vara vid hennes sida.

”Min familj har alltid funnits för mig. De har stöttat mig i allt jag har gjort i mitt liv. Här i Sverige har jag haft mannen och mina barn som stöttat mig samt min mor och bror. Jag kan tyvärr inte komma på att jag fått något stöd från det svenska folket eller myndigheterna. Man kan visst diskutera vems fel det är” Besima

Fatima och Jasmina uppger att allt stöd de fått har kommit från deras barn.

” Jag har alltid fått mycket stöd från min man. Eftersom min svärmor är bosatt i Sverige har även hon ställt upp då jag tex. behövt hjälp med barnen” Denisa

4.3.5.4 Det positiva/negativa med arbetslösheten

Det positiva med arbetslösheten finner Alma, Besima, Denisa, Jasmina och Zehra att det var att de fick spendera mycket tid med sina barn.

”Att jag har fått vara hemma och spendera tid med mina barn, är nog det ända positiva som arbetslösheten här i Sverige fört med sig. Jag har fått vara hemma när de kom från skolan. Gett de mat. Gjort läxor med dem i lugn och ro. Lekt med dem. Pratad med dem om vilka de är, berättat om vår kultur, religion och lärt de modersmål. För att kunna fortsätta med dessa saker efter att jag och min man fått arbete, har vi valt att umgås mer sällan med våra bekanta och ägna mer tid åt barnen” Alma

”Positivt med att vara arbetslös kan vara att man får mer ”fritid” under vilken man kan ägna sig åt olika aktiviteter fast jag måste säga att detta blir begränsat i och med bristen av de ekonomiska medlen” Enesa

Sabina är mer negativ när vi diskuterar arbetslöshet. När vi frågar om det inte fanns något positivt som arbetslösheten fört med sig suckar hon lite och säger:

”Positivt?! Finns det något positivt med arbetslöshet...” Sabina

4.3.6 Sverige och Svenskar (hur upplever du Sverige och Svenskar)

Integreringen i det svenska samhället har skett i olika grad för kvinnorna. För att beskriva hur de upplever Sverige samt svenskarna uttrycker de sig så här:

” Jag vill inte prata generellt men vill ändå säga att Sverige är ett kallt land samt att dess invånare är ganska kalla. Det krävs väldigt mycket för att en svensk skall öppna sig till en mottagning av invandrare” Besima

”Sverige är ett vackert land men Bosnien älskar jag mer. Man brukar säga ”Borta bra men hemma bäst” och Sverige är fortfarande ”borta” för mig medan Bosnien ”hemma”. Jag har goda erfarenheter av det svenska folket. Jag har goda grannar samt några goda vänner som jag och min familj umgås med. Det negativa är att det är kallt och det passar inte så bra min hälsa tyvärr” Denisa

”De jag känner och är svenskar är snälla samt varma om hjärtat. Jag upplever Sverige som ett fint land och tackar alla som tog emot oss.” Jasmina

4.3.7 Saknaden av familjen och hemlandet

Familjesituationen för kvinnorna ser olika ut. Kvinnorna har haft möjligheter att återvända till Bosnien för att besöka sin släkt.

”Jag saknar min familj väldigt mycket, mina syskon och min släkt. Den enda av familjemedlemmar jag har här i Sverige är min mor och alla andra är kvar i Bosnien. Jag känner mig väldigt bunden till Bosnien och känner även en vilja att med Guds hjälp återvända en dag till mitt hemland” Alma

”Saknaden av hemlandet, släktingar samt det liv jag haft i Bosnien är naturligtvisst närvarande” Enesa, Sabina

”Bosnien saknar jag inte. Bara familjen. P.g.a. att min man och många nära släktingar dödats har jag tappat känslan för återvändning” Jasmina

4.3.8 Upplevd diskriminering och främlingsfientlighet

Flera av våra intervjupersoner uppger att de vid olika tillfällen upplevt att de blivit utsatta för diskriminering eller främlingsfientlighet, både i vardags- och arbetslivet. Det beskrivs med humor men även med en viss bitterhet. För de flesta har detta blivit en vana samt något man får acceptera.

”Kvinnor har tre handikapp på arbetsmarknaden och det är: att hon är kvinna, att hon är nära fyrtio år och det sista att hon är invandrare” Sabina

Sabina menade att diskrimineringen alltid är närvarande men att det är något som möter oss individuellt. Det är upp till oss själva som individer att välja antingen att undvika den eller att konfronteras med den.

”Vi måste vara medvetna om att det finns skillnader mellan oss och svenskarna. Vi måste kunna diskutera om detta öppet i och med att vi bl.a. har en annan kultur” Alma

”Jag har inte upplevt det på något väl synligt sätt. Jag känner mig ändå välmottagen av det svenska folket med tanke på hur många Bosnier som har invandrat” Denisa

Fatima berättar att hon blev diskriminerad pga. sin religion. Hon var på en praktikplatsintervju då den personalansvarige frågade henne om hon var muslim. Han sa att muslimer kom för sent till jobbet samt att de bad till Gud på arbetstiden.

”Ja, jag är muslim, svarade jag. Pga. att jag var muslim fick jag inte ens praktik” Fatima

4.3.9 Framtidsvisioner

I våra intervjuer har vi försökt att avsluta dessa med frågor om hur kvinnorna ser på framtiden. Vissa av de var tveksamma och visste inte riktigt vad de hade för planer medan andra är mycket positiva. Framtiden är oviss för flesta av dem, men över lag hade de en ganska positiv syn.

”Hoppas på att jag kommer att få ett riktigt arbete efter avslutad vårdutbildning. Jag vill kunna bli självförsörjande och vara en bra förebild för sina tre söner” Besima

”En av mina framtidsplaner är att återvända till Bosnien. Jag skulle även vilja ha ett arbete eller börja läsa någonting nu i och med att jag varit hemma för längre” Denisa

”Mina framtidsvisioner är att få arbeta som elektroingenjör” Enesa

”Att mina döttrar skall kunna klara sig själva. Jag kommer att stanna i Sverige. Hälsan är det viktigaste i livet” Jasmina

”Vill ha ett fast arbete” Zehra

”Vill ha ett arbete så länge jag orkar att arbeta” Sabina

5. Analys

I det här kapitlet av uppsatsen kommer vi att redogöra för vår analys av den information vi erhållit från våra intervjupersoner. Analysen bygger till stor del på begreppet identitet och olika perspektiv kring detta begrepp. Vi försöker sedan sammanfoga hur dessa åtta kvinnors situation på arbetsmarknaden kan påverka deras identiteter och vice versa. Det första vi tar upp är kulturell identitet och hur kvinnornas sociala och kulturella bakgrund påverkar hur de upplever sin situation. Den andra delen handlar om begreppet social identitet där vi diskuterar kvinnorna ur ett grupp perspektiv. Den tredje delen berör rollidentiteten och vad arbetet har för betydelse för hur kvinnorna ser på sig själva och hur de anser att de bemötts av andra. I slutet av detta kapitel diskuterar vi arbetsbetydelse och värde för kvinnorna utifrån ett spänningspsykologiskt perspektiv.

5.1 Kulturell identitet

"Kulturell identitet kännetecknar en grupp, och ger individen en identitet. Den kulturella och nationella identiteten blir synlig när den sätts i jämförelse med andra kulturer. I världen vi lever i idag får vi ständigt intryck från främmande länder. Kanske är det lätt att känna sig förvirrad och vilse och fundera över vad som egentligen är ens riktiga kulturella identitet nu när mångfalden gjort entré" (Eriksson och Nyhlin, 1996, sid. 70).

Det som skiljer intervjupersonernas situation från svenska kvinnor i samma situation är deras bakgrund, dvs. att de är invandrare. Vi anser att det kulturella och sociala arv kvinnorna bär med sig från sitt ursprungsland har betydelse för hur de ser på arbete och arbetslöshet i Sverige. En del av invandrarnas speciella identitetsproblematik kan betraktas som ett resultat av att de befinner sig i en tvärkulturell situation eller mellan två kulturer. De har dels en kulturell identitet som skapats i hemlandet, men samtidigt behöver de anpassa sig till den svenska kulturen med dess seder och bruk. Vi har märkt under intervjuerna att intervjupersonerna är mycket måna om sin kultur och religion. Som vi ser det är det ett sätt att bevara en stor del av sig själv och sin identitet. Det ger en trygghet och en fast punkt i livet.

Det Svanberg och Runblom (1988) tar upp som en viktig aspekt av identiteten handlar om igenkännande, vilket vi även har kunnat se likheter med hos våra intervjupersoner. De flesta av våra intervjupersoner hade berättat för oss om deras tro och hur tron är en viktig del av deras kulturella identitet och hur de försöker leva på det sättet.

I vår tolkning av våra intervjupersoners socialisation in i det svenska samhället så befinner de sig i den fas som Ålund och Sörman kallar förstärkt socialisation (Statens ungdomsråds tidskrift, 1985, nr. 2, sid. 26). Denna fas handlar om att när en person lämnar sitt ursprungsland och skall anpassa sig till ett nytt samhälle blir personen i fråga mer medveten om sin kulturella identitet. De erfarenheter som man bär med sig från hemlandet blir mera påtagliga i det nya landet och den kulturella identiteten som utvecklas i ursprungslandet förstärks.

I vårt material har vi funnit att ålder och familjesituation kan påverka betydelsen av våra intervjupersoners kulturella identitet. Alla åtta lämnade sitt hemland vid vuxen ålder och hade vid tillfället då de kom till Sverige redan utvecklat en identitet. I ett främmande land där allt är nytt och osäkert blir det viktigt för dem att "höra hemma" någonstans. Därför blir det extra viktigt att måna om den kulturella identiteten och de kan hamna i den fas som kallas förstärkt socialisation.

Intervjupersonerna lägger vikt vid sin invandringsbakgrund när de pratar om varför de inte får några jobb. Deras invandrarbakgrund och den kulturella identitet som denna medför påverkar deras möjligheter till att få ett arbete. Den avvikande kulturella identiteten som de har kan då innebära ett socialt handikapp. En person som skiljer sig från mängden genom ett avvikande språk, utseende eller beteende kan riskera att bli negativt bemött (Statens ungdomsråds tidskrift, 1985, nr.2). Detta är något som alla åtta beskrivit, både i vardagslivet och på arbetsmarknaden.

Den kulturella identiteten påverkar således intervjupersonernas syn på sig själva och även indirekt deras syn på arbetslöshet. Hur de har levt och försörjt sig i sitt hemland skiljer sig från det liv de lever idag. För kvinnorna var arbete viktigt även i hemlandet men det blir kanske ännu viktigare i Sverige. Den utbildning och yrkesroll de hade i hemlandet har de flesta av dem inte haft någon större användning för i Sverige. Det som de tidigare sysselsatt sig med har plötsligt inget värde för den svenska arbetsmarknaden, deras kunskaper behövs inte. Istället behöver de skaffa sig en ny utbildning och ett nytt yrke för att kunna konkurrera på den svenska arbetsmarknaden. De vill gärna fortsätta att arbeta med det de gjorde i sitt hemland. Det finns en yrkesstolthet hos dem som bryts ner när de märker att ingen har användning för deras kunskaper.

Därför tror vi att arbete blir extra viktigt för dem. Det blir ett slags bevis på att de är behövda och värdefulla, så att de kan känna att de duger även i Sverige. Genom att arbeta här i Sverige visar de bl.a. att de kan anpassa sig till en ny kultur och ett nytt samhälle. Vår tolkning fokuserar kring att man har

samma syn på arbete i den kultur intervjupersonerna kommer ifrån. När kvinnorna integreras in i det svenska samhället upptäcker de snart att svenskar lägger ett stort värde i att arbeta och definitionen av arbete varierar inte från det de är vana vid.

För att få den känsla av tillhörighet i samhället och en känsla av att vara någon blir arbetet en inkörsport. När man då tillträde till arbetsmarknaden blir förlusten mer än bara ekonomisk. Det verkar som att kvinnorna hade en positiv självbild innan de lämnade sin hemland. Denna vill de upprätthålla genom att arbeta på de villkor som det svenska samhället sätter upp och i de former som allmänheten ser som arbete.

5.2 Social identitet

Tajfels teori om social identitet baseras på individens subjektiva uppfattningar om sig själv och sin grupp tillhörighet, enligt Lange & Westin (1981). Den grupp som individen anser att hon tillhör jämförs med andra grupper. Grupp tillhörigheten som den sociala identiteten medför bidrar till individens positiva eller negativa uppfattningar om sig själv vilket påverkar individens självbild. Den grupp tillhörighet som arbetslösheten tillför kvinnorna har vi tolkat som ett negativt bidrag till deras självbild.

Vi har analyserat våra intervjupersoners sociala identitet och de eventuella grupper de tillhör. Det första vi kom att tänka på var att de är kvinnor, det andra att de är invandrare och det tredje att de är eller har varit arbetslösa. Grupp tillhörigheten de får genom att vara kvinna, maka och mor, i det här fallet, verkar de vara mycket tillfreds med. Vi har märkt under intervjuerna att de lägger ner stor möda i sina hem och det ser det som värdefullt att få tillbringa tid med sina barn. Däremot ur ett arbetslöshetsperspektiv värderas hemarbete inte lika högt, något som vi diskuterar senare i analysen. Den sociala identitet som rollen som mor medför är framträdande. Vi har vid flera tillfällen märkt att de betonar att de t.ex. är trebarnsmödrar eller småbarnsmödrar.

När vi har diskuterat frågan om hur länge de varit arbetslösa har några av kvinnorna varit noga med att påpeka att de även under sin sammanlagda tid som arbetslösa också varit gravida och mammalediga. De verkar inte vilja beteckna denna period som arbetslös. De gör alltså en skillnad mellan att vara hemma med barnen när de är nyfödda eller innan födseln p.g.a. att de inte kan arbeta av mera fysiologiska skäl än när de är hemma och tar hand om barnen under sin tid som arbetslös.

Rollen som kvinna, i förhållande till mannen, verkar också medföra en positiv värdering. Kvinnorna talar om sina män som ett stort stöd under sin arbetslöshet. Den sociala identiteten och grupptillhörigheten som kvinna tolkar vi som en positiv värdering vilket enligt Tajfels teori medför en positiv självbild.

Det har vid alla intervjuerna framkommit kommentarer som fokuseras kring ämnet svenskar och invandrare. Den bild som intervjupersonerna ger oss av hur de blir bemötta både i vardagslivet och på arbetsmarknaden tyder på att de uppfattar sin invandrarbakgrund som något negativt i allmänhetens ögon. Samtidigt som de är stolta över sitt ursprung och måna om att bevara sin kulturella identitet upplever de diskriminering och främlingsfientlighet p.g.a. sitt ursprung. Kvinnorna säger också att de inte känner sig "svenska", den sociala identitet som deras etniska ursprung medför baseras på att de är invandrare. De negativa värderingar som de upplever kring detta kan medföra att de får en negativ självbild.

Arbetslösheten, som intervjuerna har fokuserats kring, är något som kvinnorna upplever som mycket jobbigt. Man märker genomgående att detta påverkar deras självbild och hur de värderar sig själva. Det verkar som att intervjupersonerna uppfattar arbetet som en bas i det svenska samhället, att arbeta är en dygd. Alla åtta har varit eller är arbetslösa.

Vi tror att det blir viktigt för intervjupersonerna att framhäva sig själva i en annan roll än den som arbetslös invandrarkvinna. Detta för att få en positiv självbild. När de jämför sig själva med arbetslösa svenska kvinnor påpekas, att de tror att svenskar har det lättare bl.a. för att de har enklare att ta kontakt med andra människor. Vår tolkning av det hela baserar sig på att när intervjupersonernas sociala identiteter som arbetslösa framhävs kommer även det faktum att de är invandrare med i bilden. Detta kan medföra att deras självbild försämras ytterligare.

En annan viktig faktor som arbetslösheten medför är den dåliga ekonomin som diskuterats under intervjuerna. Flera av intervjupersonerna har varit tvungna att ta emot socialbidrag för att klara av de nödvändigaste utgifterna. Detta innebär i sin tur att de hamnar i en grupp i samhället som är beroende av bidrag, som inte kan försörja sig själva. Denna känsla av förlorad stolthet som vi märker hos flera av kvinnorna medför negativa värderingar och en negativ självbild. Detta kan föranleda att de ser på sig själva som andra klassens samhällsmedborgare, vilket även tas upp i Lange och Westin (1981).

Att vara tvungen att gå till Socialkontoret varje månad för att be om pengar ses som mycket

nedvärderande. Det kan vara så att intervjupersonerna upplever, att de har ett mindre mänskligt värde p.g.a. sin arbetslöshet och sitt bidragsberoende. De är inte behövda på arbetsmarknaden och även om de är arbetsföra och skulle vilja ge någonting är de tvungna att ta emot från andra. Den självbild som detta medför är allt annat än positiv och kan vara grunden till den uppgivenhet och bitterhet som vi märkt under en del intervjuer.

5.3 Rollidentitet och det arbetspsykologiska spänningsbegreppet

Vi har under analysen av den sociala identiteten använt begreppet roll i olika sammanhang. Det som vi särskilt vill belysa med begreppet rollidentitet som vi redogjorde för i vårt teorikapitel är hur kvinnorna upplever sin roll som arbetslös och varför de ser den på det sätt de gör. Vi vill även komma in på vilket värde arbetet har för kvinnorna. Materialet visar på att det är viktigt för dessa kvinnor att känna att de behövs, speciellt under sin tid som arbetslös. De vill ha en annan roll än den som arbetslös. För sitt eget personliga värde är inte mammarollen tillräcklig för att känna sig helt tillfredsställd. Det positiva som arbetslösheten för med sig har våra intervjupersoner uttryckt som att de får vara hemma med sina barn, men de ser ändå inte på hemarbete som ett arbete.

Vi har funnit likheter mellan vår tolkning av intervjupersonernas inställning till hemarbete och det Wuoko Knocke skriver om hemarbets anonymitet, dvs. att arbete i hemmet är anonymt medan lönearbete sker i ett större och mera synligt samhälleligt sammanhang (Knocke 1986). Avsaknaden av gemenskap i vardagssysslorna och avsaknaden av en social kvinnovärld utanför hemmets fyra väggar ger upphov till isolering, osynlighet och anonymitet. För invandrade kvinnor som gått miste om sitt sociala nätverk i hemlandet och som sedan blir socialt isolerad i hemmet kan upplevelsen av instängdheten bli svår. I motsats till i hemlandet, där det fanns en social kvinnovärld, ett nätverk av släkt och vänner blir hon i det nya landet socialt icke-existerande. Värdet av att komma ut ur hemarbetets anonymitet ligger på ett djupare existentiellt plan. Att bli sedd av andra och att med sitt arbete bidra till ett vidare samhälleligt sammanhang, ger social bekräftelse på den egna existensen.

Enligt författaren Björn Sjövall innebär arbete en slags psykisk spänning som uppenbarar sig om individen känner engagemang för något (Sjövall 1993). Då upplevs det som spännande. Är man understimulerad som kvinnorna kan känna sig då de utför hemarbete, kan en underspänning uppstå, vilken kan leda till psykisk ohälsa.

Under intervjuerna har det framkommit att ett av de viktigaste målen för intervjupersonerna har varit

att få vad de kallar "riktigt" arbete. Under arbetet med uppsatsen har vi funderat mycket på vad de egentligen menar när de talar om arbete och var de har fått den uppfattningen ifrån. Vi tolkar det kvinnorna kallar "riktigt" arbete som om de talar om lönearbete. Men inte i den form som de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna innebär utan en fast anställning, samt sånt arbete de har diplom på.

Att lämna sitt hemland, som de tvingades göra, kan i sig vara mycket smärtsamt. När de sedan försöker skapa sig ett nytt liv i sitt nya hemland och anpassa sig till svenska samhället märker de ganska snabbt att man "bör" ha ett arbete för att vara värd något, för att vara någon. Vilket stämmer överens med det Wuokko Knocke skriver om social bekräftelse (Knocke 1986).

Kvinnorna uttrycker sitt missnöje över att det aldrig finns några jobb men när vi börjar diskutera saken närmare visar det sig att de flesta varit ute på arbetsmarknaden och arbetat i olika former av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Detta kallar de dock inte "riktigt" arbete även om det är lönearbete. De anser det är en viktig skillnad mellan sysselsättning och arbete. Detta kan kopplas till Sjövalls teori om arbetets egenvärde. Intervjupersonerna kan känna att behovet på arbetsmarknaden egentligen inte finns eftersom arbetsgivaren inte kan anställa dem efter de premisser som en fast anställning innebär. Därför uppfattar vi deras inställning till praktikplatser som att de inte känner någon riktigt motivation eftersom de inte ser dessa arbetsmarknadspolitiska åtgärder som något riktigt arbete. Värdeupplevelsen uteblir och det finns ingen förbindelse mellan individens utveckling och dess arbete. Detta leder till det spänningslösa tillstånd som Sjövall kallar dissociering (Sjövall 1993).

5. 4 Sammanfattning av analysen

Vi vill avsluta vårt analyskapitel med en sammanfattning av vad vi genom vårt material kommit fram till. Våra intervjuer visar på att den kulturella identiteten som kvinnorna bär med sig från sitt hemland förstärks vid mötet med det nya samhället. Det blir viktigt för intervjupersonerna att måna om sitt ursprung vilket härstammar från den del av identiteten som handlar om igenkännande. Tyvärr upplever de att p.g.a. deras kulturella identitet mottas de ibland negativt i samhället. Deras invandrabakgrund blir ett hinder för dem att få ett arbete. Den kulturella identiteten påverkar också kvinnornas syn på sig själva och deras inställning till arbete och arbetslöshet. Den sociala identiteten handlar om den gruppstillhörighet som de känner. När kvinnorna värderar och jämför sig med andra grupper bidrar dessa värderingar till en positiv eller negativ självbild.

Intervjupersonernas arbetslöshet har en negativ påverkan på deras självbild genom att de inte känner sig lika mycket värda när de jämför sig med andra kvinnor som har ett arbete. Den rollidentitet som

invandrarrollen innebär kan medföra att kvinnorna känner sig stigmatiserade, som en andra klassens medborgare. Arbetets värde för kvinnorna tolkar vi som ett resultat av att de dels behöver den arbetspsykologiska spänningen och dels som det faktum att de behöver synas och komma ur den anonymitet som hemarbetet innebär.

6. Slutdiskussion

Det har varit en krävande men samtidigt mycket givande och intressant vår då vi arbetat med denna uppsats. Syftet med uppsatsen var att ta reda på hur de bosniska kvinnor ser själva på sin situation på arbetsmarknaden.

Vårt urval var relativt blygsamt (8 bosniska kvinnor) och det innebär att vi vill betona att vi måste vara försiktiga med att dra slutsatser av våra resultat. Det hade varit intressant att göra om denna undersökning med större underlag, för att starkare kunna hävda våra slutsatser.

Våra respondenter växte upp i en icke svensk kultur och levde enligt dess mått. Fram till slutet av 1980-talet var samhället dem levde i tryggt med givna regler och normer. Då kriget utbröt förändrades allt. Våra respondenter tvingades omvärdera hela sin identitet, för att identitet är på sätt och viss förlänad av samhället. Händelserna så som massmassaker, våldtäkt och liknande vilka kriget medförde var självfallet inte självvalda utan snarare påtvingade. Våra intervjupersoner tvingades att fly från sina hem och sitt hemland. De tvingades lämna hela den trygga tillvaron bakom sig och anpassa sig till ett helt ny samhälle med helt andra sociala regler och värderingar.

Våra respondenter hade en utsatt situation när dem kom till Sverige. De behövde ett fast stöd, värme och vägledning från samhället. Samhällets sätt att ta emot flyktingar tror vi har stort betydelse för integrationsprocessen i det nya samhället. Därför tror vi att det finns saker som kan göras på ett bättre sätt vid mottagandet. Man kan som till exempel förkorta tid på flyktingförläggningen vilket i sin tur leder till snabbare integrering, man kan ha mer förståelse för flyktingar, ge dem en chans att visa vad de går för dvs. lära känna dem bättre, komma dem närmare.

Vad gäller vår undersökning fann vi stora skillnader i sättet på att vissa var mycket utförliga medan andra var mer sparsamma på information. Intervjupersoner yttrade sig på olika sätt och var mer eller mindre omfattande. Att tala om kriget och följderna var oerhört svårt för våra respondenter. Det gjorde

ont för dem, och situationen som uppstod när vi ställde en sådan fråga präglades ofta av den långa tystnaden. Tystnaden som är något slag försvar mot den stora smärtan. Men oavsett allt våra respondenter upplevt försöker de att gå vidare och leva ett så normalt liv som möjligt.

Ett möjligt skäl till att vi under intervjuerna fick en bra kontakt med kvinnorna kan vara att de betraktade oss som "en av dem". Vi var mycket positivt överraskade över deras öppenhet, om hur de berättade om vissa mycket privata delar av sitt liv.

7. Litteraturförteckning

- Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj. (1994): Tolkning och reflektion. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Bengt-Erik. (1985): Som man frågar får man svar. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Arai Mahmood, Håkan Regnér och Lena Schröder,(1999): Är arbetsmarknaden öppen för alla? Stockholm: SOU 2000:7 bilaga 6 till LU 99 Elanders Gotab.
- Bolin Pennegård, Kvinnans rättigheter(1999).Stockholm:Regeringskansliet UD-info.Norstedts Tryckeri AB
- Davies, Karen & Esseveld, Johanna.(1989): Kvalitativ kvinnoforskning. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Ekberg Jan och Gustafsson Björn (1995), Invandrare på arbetsmarknaden, Kristianstad: SNS Förlag
- Eriksson, Sofia & Nyhlin, Mattias. (1996): Idrus fyra akvarium. Stockholm: Skapa 2000-talet HB.
- Gilje, Nils & Grimen, Harald. (1992): Samhällsvetenskapernas förutsättningar. Göteborg: Daidalos.
- Halvorsen, Knut (1998): Samhällsvetenskaplig metod. Lund: Studentlitteratur.
- Knocke, Wuokko. (1986): Invandrade kvinnor i lönearbete och fack. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Knocke, Wuokko (1997): Bang nr 1, Invandrade kvinnor på arbetsmarknaden – finns dom? (Artikel)
- Knocke, Wuokko (1988) :Våra nya systrar. Stockholm: Brevskolan
- Lange, Anders & Westin, Charles. (1981): Etnisk diskriminering och social identitet. Stockholm: Liber.
- Sjövall, Björn. (1993): Existens och identitet. Delsbo: Bokförlaget Åsak.
- Starrin, Bengt; Larsson, Gerry; Dahlgren, Lars; Styrborn, Sven. (1991): Från upptäckt till presentation. Lund: Studentlitteratur.
- Statens ungdomsråds tidskrift nr. 2. (1985): Är du inte riktigt svensk? Stockholm: Liber förlag.ss
- Svanberg, Ingvar & Runblom, Harald. (1988): Det mångkulturella Sverige. Stockholm: Gidlunds bokförlag.
- Regeringens skrivelse "Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik" (1997/98:89)
- <http://www.immi.se/alfa/b.htm>star

INTERVJUFRÅGOR

2001-03-31

1. Bakgrund (*Ålder, uppväxtförhållandena, föräldrarnas utbildning och arbete*)
2. Utbildning och yrkesbakgrund i hemlandet
3. Arbetsmarknaden i Sverige (*SFI, Komvux,...*)
4. Att söka arbete i Sverige (*arbetet/arbetsplats*)
5. Arbetsförmedlingen (*fåt hjälp från AF?, sökt själva?*)
6. Arbetslösheten (*vad innebär detta för dig*)
 - 6.1. *Ekonomi*
 - 6.2. *Vikten av ett arbete*
 - 6.3. *Socialt stöd under arbetslösheten*
 - 6.4. *Det positiva/negativa med arbetslösheten*
7. Sverige och Svenskar (*hur upplever du Sverige och Svenskar*)
 - 7.1. *Positiva och negativa kontakter med Svenskar?!*
8. Saknaden av familjen och hemlandet
9. Upplevd diskriminering och främlingsfientlighet
10. Framtidsvisioner